

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Dödsriket i Gamla och Nya testamentet -

en jämförande studie

The underworld in the Old and New Testament –
A comparative study

Annette Johansson

Termin: VT 16

Kurs: RKT 145 Kandidatuppsats, 15 hp

Nivå: Kandidat

Handledare: David Nyström

Abstract

The purpose of this investigation is to examine the existence after death in the underworld in the Old and New Testament in the Bible. I will thereafter compare the images of the underworld. The investigation also tries to establish the origin of the images of the underworld. It will also be some discussion about the development of the underworld. The overhead exegetical method used is historical critical method. The conclusion is that the underworld in the Old Testament is a dwelling place for souls/shadows of all the dead people, good and bad. They are stuck in nothingness and inactivity without memory. The New Testaments underworld is a place for punishment of the evil, a place in the darkness with the eternal fire and the crying and gnashing of teeth. Both body and soul exist in the New Testaments underworld. The difference between the images of the underworld can be explained with the different social context the two Testaments are written in. One explanation is because of the almighty God, Jahve, didn't enable justice on earth for the Jewish and Christian people in the first century. The construction of the underworld as a place for justice occurred. Another explanation is that eschatological views began because of the Matthean small community was threatened from different directions. The Matthean community needed to strengthen their own group and created thereby harsh lines to other groups in the society.

Keywords

Sheol, Gehenna, Hades, Underworld

Förkortningar

Am	Amos
Apg	Apostlagärningarna
Bar	Baruk
Dom	Domarboken
Est Gr B	Ester enligt den grekiska texten B
Hab	Habackuk
Hes	Hesekiel
Hos	Hosea
Jak	Jakobsbrevet
Jer	Jeremia
Jes	Jesaja
Joh	Johannes evangelium
Jon	Jona
Jos	Josua
Krön	Krönikerböckerna
Kung	Kungaböckerna
Luk	Lukas evangelium
Mack	Mackabeerböckerna
Mark	Markus evangelium
Matt	Matteus evangelium
Mos	Moseböckerna
Neh	Nehemja
Ords	Ordspråksboken
Pred	Predikaren
Ps	Psaltaren
Sam	Samuelsböckerna
Syr	Jesus Syraks vishet
Till Dan B	Tillägg till Daniel B
Tob	Tobit
Upp	Uppenbarelsboken
Vish	Salomos Vishet

Innehållsförteckning

1 Inledning	6
1.1 Förord.....	6
1.2 Syfte och frågeställning.....	6
1.3 Material och källkritik.....	7
1.4 Avgränsning.....	7
1.5 Metod och teori	8
1.6 Tidigare forskning	8
2 Dödsriket i grekisk-romersk mytologi.....	11
3 Dödsriket i Gamla testamentet	16
3.1 Var ligger dödsriket enligt Gamla testamentet?.....	16
3.2 Dödsrikets fasor enligt Gamla testamentet.....	17
3.3 Dödsrikets portar enligt Gamla testamentet	18
3.4 Vatten på vägen till eller i dödsriket enligt Gamla testamentet	19
3.5 Att återvända från dödsriket enligt Gamla testamentet.....	20
3.6 Människans tillstånd i dödsriket enligt Gamla testamentet.....	20
3.7 Makten i dödsriket enligt Gamla testamentet	22
3.8 Sammanfattande bild av dödsriket i Gamla testamentet.....	24
4 Dödsriket i Nya testamentet.....	27
4.1 Var ligger dödsriket enligt Nya testamentet?.....	28
4.2 Dödsrikets fasor enligt Nya testamentet.....	30
4.3 Dödsrikets portar enligt Nya testamentet.....	32
4.4 Domen i dödsriket enligt Nya testamentet	33
4.5 Att återvända från dödsriket enligt Nya testamentet	34
4.6 Människans tillstånd i dödsriket enligt Nya testamentet.....	34
4.7 Makten i dödsriket enligt Nya testamentet.....	35
4.8 Sammanfattande bild av dödsriket i Nya testamentet.....	36
5 Diskussion och slutsatser.....	38
5.1 Dödsrikets placering	38
5.2 Dödsrikets fasor	38
5.3 Dödsrikets portar	38
5.4 Bilder av vatten.....	39
5.5 Att färdas till och från dödsriket	39
5.6 Människans tillstånd i dödsriket.....	39
5.7 Makten i dödsriket	40
5.8 Domen i dödsriket	40

5.9 Utvecklingen av bilden av dödsriket	40
5.10 Möjliga orsaker till förändringarna av dödsrikets bild	43
5.11 Slutsatser.....	45
6 Bibliografi	49
6.1 Bibliska utgåvor	49
6.2 Primärkällor	49
6.3 Sekundärkällor	49
6.4 Artiklar publicerade online	51
6.5 Artiklar i tidskrifter.....	52
6.6 Internetsidor	52

1 Inledning

1.1 Förord

Det har gjorts en undersökning i den amerikanska tidskriften *Newsweek*¹ som visar att människor i USA tror på himlen till 70% men enbart 50% tror att det finns ett helvete. I artikeln citeras också Gordon Kaufman från Harvard Divinity School som menar att det inte finns någon framtid för tron på himlen och helvetet. Gordon Kaufman uttrycker att konceptet himlen och helvetet har genomgått fyra decennier av nedgång. Kaufman säger "what is left is intellectually empty baggage. 'It seems to me [Kaufman] we've gone through irreversible changes.... I don't think there can be any future for heaven and hell'."² Betydelsen av helvetet har alltså varierat genom tiderna. Jag blev nyfiken på våra olika bilder av helvetet eller snarare dödsriket (den tillvaro människor upplever efter döden). Hur såg judarna och de första kristna på dödsriket? Var det någon skillnad? Finns kopplingar till antikens kosmologi i den kontext som Gamla och Nya testamentet skrevs? Kan tron på hur dödsriket behandlar dem som kommer dit påverkas av vilken kontext som råder? Det var genom dessa frågor som tanken på den här uppsatsen föddes.

1.2 Syfte och frågeställning

Den här uppsatsen skall undersöka hur beskrivningen av livet efter döden har förändrats från hur det beskrivs i Gamla testamentet jämfört med hur det beskrivs i Nya testamentet i Bibeln. Uppsatsen kommer att studera antikens kosmologi och olika bilder i Bibeln som beskriver livet efter döden. Därefter kommer uppsatsen att jämföra dessa bilder i Bibeln samt jämföra dem i sin kontext med antikens kosmologi. Uppsatsen identifierar därefter likheter och skillnader i beskrivningarna om livet efter döden i Gamla och Nya testamentet och beskriver utvecklingen. Undersökningen skall svara på följande två frågeställningar:

¹ Kenneth L. Woodward, "Heaven: This is the Season to Search for New Meaning in Old Familiar Places", *Newsweek*, March 27, 1989, 53.

² Woodward, "Heaven: This is the Season to Search for New Meaning in Old Familiar Places", 54-55.

- Hur beskrivs tillvaron efter döden i Gamla respektive Nya testamentet?
- Vad säger en jämförelse av dessa beskrivningar om utvecklingen och ursprunget av synen på livet efter döden från gammaltestamentlig till nytestamentlig tid?

1.3 Material och källkritik

Den här uppsatsen har använt Bibel 2000 när det gäller hänvisningar till bibeltexter. Ord inom parantes representerar originalspråket det vill säga hebreiska för Gamla testamentet (vid ett tillfälle också assyriska) och grekiska för Nya testamentet (vid ett tillfälle också arameiska), är hämtade från Strongs konkordans online på: <http://biblehub.net/searchstrongs.php?q>. Till de primära källorna hör också texter från antiken. De sekundära källor som uppsatsen har använt består av bibliska lexikon och ordböcker samt litteratur som beskriver dödsrikets historia vid olika tidpunkter, en del bibelkommentarer och vetenskapliga artiklar samt litteratur om eskatologi och apokalyptik.

1.4 Avgränsning

Det finns mycket skrivet om vad som händer med människan efter jordelivet och många referenser till ämnet finns både inom skönlitteraturen och i konsten. I den här uppsatsen koncentreras undersökningen till Nya och Gamla testamentets texter efter en kortfattad introduktion till den antika världens kosmologi. Uppsatsen undersöker bilder som beskriver dödsriket. Definitionen av "dödsriket" i den här uppsatsen är: den tillvaro som människor upplever efter döden. Bibelställen som nämner begrepp som handlar om dödsriket delas in i olika kategorier. Några bibelställen har utelämnats då de inte tillför något nytt till undersökningen. En stor avgränsning är att uppsatsen inte undersöker den plats som de frälsta människorna, enligt Bibeln, kommer till när de dör. Därmed behandlas inte begrepp som paradiset, himmelen eller himmelriket. Uppsatsen undersöker enbart texter i Gamla testamentet (inkl Apokryferna) i den hebreiska Bibeln samt texterna i Nya testamentet i Bibeln. Det finns en del bakgrundsmaterial om olika uppfattningar om dödsriket med i uppsatsen. De finns med för att ge en förståelse av hur utvecklingen och ursprunget av beskrivningarna av dödsriket kan ha haft viss påverkan på de bibliska texterna.

1.5 Metod och teori

Metoden i den här uppsatsen består av litteraturstudier därmed är uppsatsens källor enbart litterära. Undersökningen har översiktligt utgått från den historisk kritiska metoden som används vid biblisk exegetik. Uppsatsen använder den historisk kritiska metoden genom att analysera i vilken kontext och historiskt sammanhang som texten tillkommit. Filosofen Baruch Spinoza inledde den historisk kritiska metoden när den moderna exegetiken växte fram på 1600-1700-talet. Den historisk kritiska metoden utvecklades till fullo under 1800-talet.³ Den historisk kritiska metoden har ärvt en romantisk förståelse av texten, såsom exempelvis Schleiermacher använde den. Uppsatsen skall undersöka den historiska och mytologiska värld som ligger bakom texterna om dödsriket i Bibeln. Metoden liknar den naturvetenskapliga metoden som förklarar och fastställer orsaker. Huvudfrågan för historisk kritisk metod är: varför?⁴ I den här uppsatsen blir då frågan: varför beskrivs dödsriket på ett visst sätt i Gamla respektive Nya testamentet? I diskussionen blir det viktigt att titta på de idéer som fanns om dödsriket i texterna som analyseras.⁵ Uppsatsens viktigaste metod har varit att titta på kontexten för hur dödsriket beskrivits i olika traditioner i närområdet för judendom och kristendom. Övriga analyser som uppsatsen gör bygger på konceptstudier av vissa utvalda motiv i bibelberättelserna samt begreppsanalyser av enskilda ord och termer. Uppsatsens ordstudier är genomförda med avsikten att förstå vad orden betydde vid tidpunkten då de författades. Det är alltså ett försök att förstå vad orden betydde i de ursprungliga kommunikationssystemen.⁶

1.6 Tidigare forskning

Alice K. Turner, ger i *The History of Hell* (1993) en illustrerad översikt över hur religiösa ledare, konstnärer, författare och vanliga människor i västvärlden har föreställt sig helvetet. Alan E. Bernstein, professor emeritus i historia vid University of Arizona, utkom 1996 med *The Formation of Hell – Death and Retribution in the Ancient and Early Christian Worlds*. Det är en detaljerad historisk beskrivning av utformningen av det teologiska och filosofiska

³ Anders Gerdmar och Kari Syreeni, *Vägar till Nya Testamentet*, (Lund: Studentlitteratur, 2006), 20.

⁴ Daniel Marguerat and Yvan Bourquin, *How to Read Bible Stories*, (Paris: Les Éditions du Cerf, 1998), 9.

⁵ John H. Hayes and Carl R. Holladay, *Biblical Exegesis – A Beginner's Handbook*, (Louisville: Westminster John Knox Press, 2007), 53.

⁶ Gerdmar och Syreeni, *Vägar*, 40.

idéerna om helvetet. Bernstein behandlar särskilt tankarna om rättvisa i livet efter döden under det grekisk-romerska imperiet och spänningarna inom den tidiga kristna världen. George Minois, har gjort en sammanställning i *Helvetets historia* (1997) som detaljerat beskriver föreställningar om helvetet i den antika orienten fram till dagens uppfattningar om helvetet. Dessa kartläggningar om helvetet ligger nära uppsatsens undersökning av dödsriket i Bibeln. Begreppet helvetet är dock ett vidare begrepp som innefattar kyrkans tradition och andra kulturella och samhällsliga fenomen. De tre kartläggningarna har dock varit viktiga när det gäller att besvara uppsatsens andra frågeställning att undersöka ursprunget av synen på livet efter döden i Bibeln.

När det gäller forskningsläget avseende Bibelns texter om dödsriket har Bayles Lewis Paton forskat om ursprunget till Gamla testamentets syn på dödsriket. Paton har bland annat skrivit om den babyloniska influensen i läran om Sheol samt den hebreiska idén om livet efter döden (1910). Paton visar också att utvecklingen av dödsriket inte alltid sker mellan testamentena. I frågan om Jahves anspråk på allsmäktighet menar han att den förändringen sker redan i Gamla testamentet i tiden efter exilen. Brottet sker alltså inte per automatik mellan testamentena på alla områden rörande dödsriket.

För att teckna bilden av dödsriket i Gamla testamentet har särskilt William L. Holladay (1986) varit behjälplig i tolkningar av Jeremiaperikoper. Lloyd R Bailey som skrivit om Gehennas topografi (1986). Baileys forskning beskriver bland annat hur ritualer i Ben-Hinnomdalen kan ha gått till samt olika idéer om var ingången till dödsriket ligger. Ulrich Luz, *Matthew 8-20 – The Hermeneia Commentary* (1989) tolkar Matteusevangeliet. 1989 kom ny forskning kring den kananeiska Molokkulten av John Day. Hans forskning visar på detaljerad information om dyrkandet av guden Molok på Gamla testamentets tid. Hans Scharen har forskat om Gehenna i synoptikerna (1992). Hans forskning visar på utvecklingen av bilden av dödsriket mellan Gamla och Nya testamentet. För att undersöka kopplingen till den hellenistiska kulturen har Eugene M. Boring, Klaus Berger och Colpe Carsten, *Hellenistic Commentary to the New Testament* (1995) använts.

David C. Sim, rekonstruerar Matteusevangeliets apokalyptiska eskatologi i *Apocalyptic eschatology in the gospel of Matthew* (1996). Sim visar i sin forskning hur man kan förstå de första kristnas syn på dödsriket. Han visar detta genom att göra en sociologisk analys av minoritetsgruppen som tillhörde anhängarna till Matteusevangeliet. Sim förklarar hur och varför apokalyptiken och eskatologin får utrymme i Matteusevangeliet. Bland annat så visar Sim att en minoritetsgrupp som befinner sig i konfrontation med andra grupper har behov av att skapa sin egen identitet. Sims forskning täcker in stora delar av Nya testamentets bild av dödsriket och den ger också material till att beskriva utvecklingen av bilden av dödsriket.

David E. Aunes, *Word Biblical Commentary – Revelation* (1998) har varit behjälplig i uppsatsens undersökningar om Uppenbarelseboken. Jack R. Lundboms *Jeremiah 1-20 – a new translation with introduction and commentary by Jack R. Lundbom* (1999) tolkar på ett systematiskt sätt Jeremia. Dominic Rudmans artikel "The use of Water Imagery in Descriptions of Sheol" (2008) som behandlar bilderna av vatten i Sheol har gett ett perspektiv av hur man kan tolka vatten i samband med dödsriket. Ytterligare bibelkommentarer som använts i uppsatsen är Tremper Longman och David E. Garlands kommentarer i *The Expositor's Bible Commentary 7 – Jeremiah – Ezekiel* (2010) och Craig A. Evans, *Matthew - New Cambridge Bible Commentary* (2012).

Forskningsfältet om dödsriket i Bibeln är omfattande. Den här uppsatsen fokuserar på några områden, framförallt dödsrikets ursprung och förändringen av bilden av dödsriket. För att göra jämförelsen i undersökningen om dödsriket har det varit viktigt att få olika perspektiv och tolkningar om bilderna av dödsriket. De ovan nämnda bibelkommentarerna och artiklarna har bistått uppsatsen med detta.

2 Dödsriket i grekisk-romersk mytologi

Innan de bibliska texterna analyseras ges här en översiktlig bild av den antika världens kosmologi. Det handlar om grekisk-romersk mytologi och filosofi som existerade omkring 800 f Kr - 600 e Kr. Kosmologin i antiken delade in universum i tre delar: himlen, jorden och underjorden.⁷

Homeros beskriver i verken *Iliaden* och *Odysséen* synen på dödsriket. Hades betecknas som den grekiska mytologins gud över underjorden. Till underjorden förvisades de döda och Hades var skräckinjagande för människorna (de dödliga). Hades var också rikedomsguden eftersom han härbärgerade säden i jordens innanmäte och gömde ädla metaller under jordskorpan. Människorna lever av säden som är en viktig resurs för människorna på jorden.⁸ I underjorden levde "skuggorna" alltså själarna till de döda. De flesta levde i en skuggtillvaro knappt medvetna och utan minnen av sina tidigare liv.⁹ Kroppen skiljdes från själen i dödsögonblicket och endast själen for till Hades. Detta gestaltas i *Iliaden* "Medan han talade så, kom slutet och skymmande döden. Själens lemman flög och till Hades' boningar nedför,".¹⁰ Brottlingarna straffades, särskilt nämns Sisyfos som fick rulla upp en sten gång på gång för en backe, Tityos som blev plågad av två gamar som pickade i hans lever respektive buk, Tantalos som frestades med vatten och frukt som ständigt försvann när han böjde sig ner för att dricka respektive reste sig för att plocka frukten.¹¹ Men också Ixion som svängdes på ett hjul och danaiderna som fick ösa vatten i ett såll. Guden Hermes ledde de döda till deras boplatser i underjorden. Myten beskriver också färjekarlen Karon som forslade de döda över dödsfloden till underjorden.¹² En intressant företeelse i den grekiska mytologin är att det verkar som att man tänker sig att gudarna färdas från Olympen (gudarnas boning) till underjorden och tillbaka igen. Det finns alltså ett sätt att ta sig tillbaka från underjorden. Ett exempel på detta är Psyke som skickades ner till underjordens yttersta gräns för att hämta

⁷ Bruce M. Metzinger and Michael D. Coogan editor, *The Guide to Ideas & Issues of the Bible*, (New York: Oxford University Press, 2001), 197.

⁸ Claes Lindskog, *Grekiska myter och sagor*, (Stockholm: Natur och Kultur, 1988), 13.

⁹ Noel David Freedman, editor, *The Anchor Bible Dictionary*, (New York: Doubleday, 1992), 14.

¹⁰ Erland Lagerlöf, övers. *Homeros' Iliad*, (Lund: LiberLäromedel, 1980), 255.

¹¹ Georges Minois, *Helvetets historia*, (Italien: Alhambra förlag, 1997), 26.

¹² Lindskog, *Grekiska*, 138.

vatten från den underjordiska floden Kokytos. Psyke skickades också ner i underjorden för att hämta en ask med skönhetssalva till Afrodite. Vägen till underjorden beskrevs att gå från den sydliga udden där vägen går ner till Tartaros. Psyke råddes också att ha med sig två mynt i munnen och att ta med kakor av vete och honung i händerna. Till färjekarlen Karon skulle hon lämna ett mynt på nedvägen och den stora hemska hunden med tre huvuden skulle hon lugna genom att kasta brödkakorna till honom. På tillbakavägen råddes Psyke att åter kasta kakor till hunden när hon skulle gå förbi honom och ge Karon det andra myntet.¹³ Hades ligger vid jordens slut – vid solnedgången i berättelsen. Underjorden beskrivs som mörk t ex i *Odysséen* ”Höljda de voro i dimma och moln, ty aldrig däröver blickar den lysande Helios ned med sitt strålande öga, varken då uppåt han stiger på stjärnesmyckade himlen, eller då ned han dalar igen från himlen till jorden, utan där vilar en tryckande natt på de dödliga arma.”¹⁴ Floden Okeanos med bifloderna Kokytos, Styx och Akeron är skiljelinjen mellan jorden och dödsriket. Tartaros, Titanernas fängelse, ansågs ligga en trappa ner från Hades och var slutstationen.¹⁵ Titanerna var anhängare till guden Kronos som hade gjort uppror mot sin son, guden Zeus. Titanerna fängslades alltså i Tartaros när de förlorade upproret. Dödsriket delades upp i dels Hades (för människorna) och Tartaros (för de slagna hjältarna).¹⁶

Orficismen och Pythagoreanska idéer på ca 500-talet f Kr utvecklar den grekiska mytologin. Dionysios dödades av Titanerna men Dionysios återuppstod som människa. Det goda i människan blev arvet från Dionysios (som var barn till Zeus och Persefone) och det onda var arvet från Titanerna. Orficismen ansåg att det låg en konflikt mellan människans kropp och själ, där kroppen representerade det onda i människan och själen det goda. Kroppen representerade människans grav och själen återföddes gång på gång. Tankarna innebar att människan straffades eller belönades efter sina gärningar. Var hon god och levde väl blev nästa liv ett bättre liv än det förra och tvärtom blev det sämre om människan hade varit ond under sin levnad.¹⁷

¹³ Lindskog, *Grekiska*, 154.

¹⁴ Erland Lagerlöf, övers. *Homeros' Odyssé*, (Lund: LiberLäromedel, 1980), 126.

¹⁵ Minois, *Helvetets*, 27.

¹⁶ Alan E. Bernstein, *The formation of Hell – Death and Retribution in the Ancient and Early Christian Worlds*, (USA: Cornell University Press, 1993), 22.

¹⁷ Bernstein, *Formation of Hell*, 43-46.

Aristophanes byggde vidare på dödsriket som en plats för straff. Han beskriver Hades i verket *Grodorna* som en plats med ormar och monster i.¹⁸

Richard Bauckham¹⁹ anger att de judiska författarna troligtvis lånade vissa termer och koncept, t ex Hades, från den grekiska mytologin. En förklaring till att termen Hades finns i Nya testamentet är att Septuaginta, LXX (den grekiska översättningen av Gamla testamentet) översätter Sheol med Hades. Grekisktalande judar använde alltså termen Hades för dödsriket.

Platon utvecklar en typ av filosofiskt dödsrike. Han menade att själen var odödlig och var själen hamnade i dödsriket berodde på hur personen levt sitt liv på jorden. Han beskriver att olika grader av moraliskt liv avgör vilket eventuellt straff som väntar i dödsriket.²⁰ I verket *Gorgias* beskriver Platon²¹ hur bedömningsproceduren skall gå till. Människorna skall kläs av in till bara skinnet och dömas av antingen Rhadamanthus om de är från Asien eller Aeacus om de är från Europa och att överdomaren är Minos. De som är onda sänds till vänster ner i underjorden till Tartarus (dödsriket) medan de goda sänds till höger till de välsignades öar (Isle of the blessed). Det är olika former av straff som väntar i Tartarus. En del döms till eviga straff medan det för andra ges möjlighet att få en ny prövning. Var tionde århundrade görs en ny prövning så att det är möjligt att sona sina gärningar genom straff och därefter komma till paradiset. Skillnaden mellan kropp och själ beskrivs tydligt i *Gorgias* där Platon slår fast att kroppen och själen skiljs åt vid döden och att de behåller sin form och sina egenskaper. Om kroppen var stor i livet förblir den stor i döden, precis som att själens egenskaper består t ex om själen var ond i livet så förblir den ond i döden.²² Platon var den första som skrev att de onda människorna skulle plågas för evigt i dödsriket. En absolut död för dem som gjort ont i livet vore en för lindrig död menade Platon. Själarna till de onda skulle istället plågas i evigheten.²³

¹⁸ Benjamin Brickley, Rogers, trans. *Frogs of Aristophanes* (London: Heinemann, 1924), 140-142.

¹⁹ Freedman, *Anchor Bible*, 14.

²⁰ Bernstein, *Formation of Hell*, 58.

²¹ W. R. M. Lamb, trans. *Platos' Gorgias*, (Cambridge: Harvard University Press, 1925), 521.

²² Lamb, *Gorgias*, 523.

²³ Bernstein, *Formation of Hell*, 61.

Filon av Alexandria som levde ca 25 f Kr – 50 e Kr har lämnat skrifter efter sig som behandlar judisk och grekisk filosofi. Han gör en del noteringar till dödsriket Tartarus. Bland annat nämner han att Tartarus ligger i djupen.²⁴

Hellenismen, d v s den period i antiken där det blir en övergång från att ha varit enbart etniska greker till en blandning av folkslag med olika etniska bakgrunder som talar grekiska, kännetecknas av stor mångfald. Det var en tid som på många sätt var en smältegel av olika kulturer och religioner som existerade samtidigt i det romerska imperiet. Hellenistiska mysteriekulturer influerade till exempel den tidiga kristendomen med de sju dödssynderna från den mithriska religionen som även influerades av Zoroastrism. Dödssynderna kännetecknas av de sju sfärer som själen färdades igenom vid döden: Solen - stolthet, månen – avundsjuka, Mars – ilska, Mercurius – girighet, Jupiter – ambitionslystnad, Venus – lust och Saturnus – lättja.²⁵

Vergilius skriver liksom Homeros ett poetiskt och folkligt helvete i berättelsen om Aeneiden. Dödsriket ligger i Acherons träskmarker i Campanien nära Cannae. Vid öppningen till dödsriket finns ett vulkanutbrott. Sicilien kan tänkas vara den geografiska platsen eller Campanien, mellan vulkanerna Etna och Vesuvius.²⁶ Hjälten Aeneas tar sig över till dödsriket och möter där de olika kategorierna av döda själar. Exempelvis de som hade dömts orättvist, de som tagit självmord, de som dött av olycklig kärlek och de som begått mord osv. Det första som händer när de döda kommer till dödsriket är att de ställs inför rätta. De döda döms där till antingen Tartarus (helvetet) eller Elyseum (himlen) beroende på sina gärningar i livet. Jurn som dömer består av de oskyldigt dömda med Minos (domaren i dödsriket) i spetsen.²⁷ Bernstein²⁸ anser att tanken om en dom efter döden som återkommer i Nya testamentet kan ha inspiration från Vergilius Aeneiden. Bernstein anger dock att även Platon, Orficismen och i

²⁴ Ralph Marcus, trans. *Questions on Exodus of Philo*, (Cambridge: Harvard University Press, 1953), Exodus II, 41.

²⁵ Alice K. Turner, *The History of Hell*, (Orlando: Harcourt Brace & Company, 1993), 35-36.

²⁶ Minois, *Helvetets*, 35.

²⁷ Rushton H. Fairclough and George P. Goold, trans. *Vigils' Aeneid*, (Cambridge: Harvard University Press, 1999), Book VI, 432.

²⁸ Bernstein, *Formation of Hell*, 67-68.

viss mån Egyptierna hade läran om en dom efter döden, så frågan är egentligen vem som konstruerade domen först.

Det är i Vergilius Aeneiden som Limbo först beskrivs. Limbo beskrivs som platsen där de arma själarna får vänta 100 år eller tills de blivit ordentligt begravda. Vergilius dödsrike är detaljerat beskrivet och är grunden för flera andra konstruktioner om helvetet, t ex Dantes Inferno.²⁹

Sammanfattningsvis så kännetecknas dödsriket i den grekisk-romerska mytologin av att det finns en härskare/gud i dödsriket, att dödsriket ligger i underjorden, alltså någonstans i jordens inre, att det finns olika nivåer, avdelningar eller kammare i dödsriket samt att skuggorna/själarna kom till dödsriket medan kroppen förmultnade i graven. Människorna som kommer till underjorden sorteras in i de olika avdelningarna. Underjorden är en hemsk och skräckinjagande plats. Senare under antiken uppkom filosofiska funderingar kring dödsriket. Tanken om att människan straffas för sina gärningar under jordelivet utformas och det uppkommer också tankar om själens pånyttfödelse. Idéer om en dom efter döden utvecklas också under perioden, t ex av Platon. Likaså konstruerar Vergilius tankar om ett dödsrike och ett paradys (Elyseum). Han anger också Limbo, som de dödas väntrum – en plats där ingenting händer. De judiska författarna använde en del termer om dödsriket som fanns i den grekisk-romerska mytologin. Det tydligaste exemplet därifrån är att man använde ordet Hades för Sheol när översättningen av Septuaginta gjordes.

Nästa avsnitt kommer att behandla hur dödsriket tecknas i Gamla testamentet.

²⁹ Turner, *History of Hell*, 37.

3 Dödsriket i Gamla testamentet

I den hebreiska Bibeln benämns dödsriket med ordet Sheol, (שְׁאוֹל). Ordet Sheol kommer troligen från assyriska (ša'âlu) som betyder "att fråga". Verbet "att fråga" är: sheel (שָׁעַל) på hebreiska. Detta speglar att dödsriket aldrig är tillfredställt – det frågar alltid efter mer.³⁰ I Bibel 2000 översätts det hebreiska Sheol med dödsriket. I en del moderna översättningar så översätts inte Sheol utan betraktas som ett egennamn. Sheol är den skugglika tillvaro som människan hamnar i efter döden. Termen var från början vag i judendomen men utvecklades mer med tiden.³¹ Rudman menar att ett alternativ till att tolka termen Sheol är att det är en metafor för ordet grav, död eller djupen. Sheol skulle alltså kunna betyda både dödsriket eller graven/döden. Problemet med tolkningen att Sheol betyder dödsriket är att den tolkningen ger lite utrymme till en gudomlig rättvisa. Detta eftersom det står i texterna att både rättfärdiga och orättfärdiga människor kommer till Sheol. Vad är det då för poäng med att leva rättfärdigt om alla ändå kommer till dödsriket? Likväl tolkas Sheol oftast med betydelsen en plats eller ett ställe under jorden.³² Paton hävdar att från början var Sheol ett kosmologiskt koncept som inte hade någonting att göra med platsen för de döda. Sheol var istället platsen dit själarna flög (likt fåglar med vingar) när människorna dog. Babyioniernas tro var ursprungligen att de döda hamnade i graven och att själen lämnade kroppen i graven och for vidare. Babyionierna blandade dock ihop begreppen så att Sheol blev en plats med både gravarna och själarna.³³

Sheol nämns ca 66 gånger i Gamla testamentet och ca 18 gånger i Apokryferna. Nedan följer en kartläggning av hur Sheol beskrivs på några olika ställen i Gamla testamentet.

3.1 Var ligger dödsriket enligt Gamla testamentet?

Tydligast definieras dödsriket som en plats *nere* i underjorden. I de flesta av verserna där dödsriket nämns står det "ner i till dödsriket". Det är tydligt att dödsriket ligger nere i

³⁰ Metzinger and Coogan, *Oxford Guide*, 197.

³¹ E. A. Livingstone, editor, *The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church*, (New York: Oxford University Press, 2013), 540.

³² Dominic Rudman "The Use of Water Imagery in Descriptions of Sheol", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*. Volume 113, Issue 2: 241, accessed 2016-04-05, DOI: [10.1515/zatw.113.2.240](https://doi.org/10.1515/zatw.113.2.240)

³³ Lewis Bayles Paton, "The Hebrew Idea of the Future Life. III. Babylonian Influence in the Doctrine of Sheol", *The Biblical World* 35 (3): 164, University of Chicago Press: <http://www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se/stable/3141464>, accessed 2016-04-03.

underjorden och att människan kan dras dit ner. Ett tydligt exempel på detta är Job 11:8 där det står ”djupare än dödsriket”. Paton³⁴ beskriver att dödsriket i Gamla testamentet ligger nere i underjorden. Paton anger också att inspiration till denna tanke kan ha kommit från babylonisk influens. Både hebréerna och babylonierna ansåg att dödsriket låg djupt ner i jorden.

I Job 26:6 beskrivs att dödsriket ligger naket, avgrunden är blottad. ”Därför öppnar dödsriket sitt gap, spärrar upp sina breda käftar, och stadens förnäma skall störta dit ner” finns att läsa i Jes 5:14. I Ps 88:4 beskrivs ”dödsrikets rand” så att det blir tydligt att det handlar om ett stup som människan faller ner i. I Ords 1:12 står det ”som dödsriket slukar vi dem levande”. Det blir särskilt tydligt i berättelsen om Korach i 4 Mos 16:30-33 där hela familjen blir slukade levande av dödsriket. Jorden öppnar sitt gap så att människorna slukas av jorden. Det finns uppenbarligen flera vägar till dödsriket. Man kan som i Korachs familjs fall slukas direkt levande av dödsriket medan den mer vanliga vägen går genom en port i den västra horisonten. Myten om Ishtar³⁵ beskriver att himlakropparna som följde döden färdades till väster där mörker och död bodde medan ljus och liv fanns i öster. I Henok 22:1-4 beskrivs att ingången till dödsriket ligger i det avlägsna väst. Detta tyder på att hebréerna har inspirerats av den babyloniska Ishtarmyten.³⁶

3.2 Dödsrikets fasor enligt Gamla testamentet

Undersökningen visar att dödsriket beskrivs som en ogästvänlig plats i Gamla testamentet. Dödsrikets fasor beskrivs med ord som till exempel: *snaror och dödens fällor* men också som *dödens bränningar* t ex i Ps 18:5-6. Talet om bränningar och förödelsens stormflod kan anknyta till vattnet som är en symbol för kaos och onskans makter. Där det finns vatten finns också ofta eld i Gamla testamentet. I 5 Mos 32:22 tänder gud en *eld* som symboliserar hans vrede. Denna eld tränger sedan ner till dödsrikets djup. Ords 30:16 beskriver dödsriket som det ofruktsamma skötet som aldrig blir mätt på vatten och elden som aldrig säger: nog! Detta kan anknyta till själva betydelsen av ordet Sheol, nämligen att dödsriket aldrig blir tillfredställt. Det finns också fler texter som anknyter till att det finns eld i dödsriket. Till

³⁴ Paton, “The Hebrew Idea”, 161.

³⁵ Kärlekens och krigets gudinna och planeten Venus, myten finns bland annat i Gilgamesheposet.

³⁶ Paton, “The Hebrew Idea”, 162.

exempel i den apokryfa texten i Till Dan B 65 där dödsriket jämförs med ”ugnens flammande lågor” och författaren tackar för att de blivit räddade ”ur elden”. Det faktum att dödsriket aldrig blir tillfredsställt återkommer i beskrivningen att dödsriket är omätligt. Detta står i Ords 27:20 och dödsrikets omätlighet jämförs också med människans ögons omätlighet. Liknelsen med människan återkommer i Hab 2:5 där den rike mannen jämförs med döden som är omätlig. Här finns alltså en koppling mellan synden och dödsriket i Gamla testamentet. Detta trots att alla människors själar, inte enbart de syndiga själarna, kommer till dödsriket enligt Gamla testamentet.

En annan intressant iakttagelse är att dödsriket verkar symboliseras av mörker. Detta trots att solen går ner i väster, alltså i den riktning som dödsriket sägs ligga.³⁷ Ett tydligt kännetecken på att man befinner sig i dödsriket är *maskarna*. I Jes 14:11 möter vi maskarna som utgör en bädd som människan läggs på och likmaskarna utgör täcke. Dödsriket beskrivs också som *pest* i Hos 13:14 eftersom döden liknas vid pesten och att dödsriket har en farsot.

Sammanfattningsvis så är dödsrikets fasor enligt Gamla testamentet: snaror och fällor, mörker, maskar, pest, eld och vatten.

3.3 Dödsrikets portar enligt Gamla testamentet

Bilden av att dödsriket har portar finns i flera kulturer likaså i Gamla testamentet. I Jes 38:10 talas om att människan går bort och hamnar bakom *dödsrikets port*. Jon 2:7 beskriver dödens portar som reglas för alltid i havets djup. Med sjögräs som snärjer kring Jonas huvud och djupt nere vid bergens rötter finns portarna som för alltid reglas. Att dödsriket har portar är en traditionell beskrivning. Både den babyloniska underjorden och den grekiska Hades och den hebreiska Sheol har portar. Babyloniernas tro innefattade sju portar i dödsriket. Det innebar alltså sju avdelningar i dödsriket.³⁸ I *Odysséen* beskrivs Hades portar enligt följande: ”och bland skuggorna dömda, sutto och stodo i Hades’ hus med dess väldiga portar.”³⁹ Dödens portar beskrivs också i Job 38:17, Ps 9:14 och Ps 107:18 samt i senare judiska skrivelser.⁴⁰

³⁷ Paton, ”The Hebrew Idea”, 164.

³⁸ Paton, ”The Hebrew Idea”, 163.

³⁹ Lagerlöf, *Odysséen*, 139.

⁴⁰ Freedman, *Anchor Bible*, 15.

Bilden av var dödsrikets portar ligger rent geografiskt varierar. De kan vara i väster bortom dödens hav eller som i berättelsen om Jona, i havet. Nästa avsnitt kommer att undersöka vattnets betydelse för dödsriket.

3.4 Vatten på vägen till eller i dödsriket enligt Gamla testamentet

Gilgamesheposet är en berättelse som skrevs på kilskriftstavlor på sumeriska omkring 2100 - 2000 f Kr. Eposet har flera liknande berättelser som Gamla testamentet. Den mest tydliga är berättelsen om syndafloden och Noa (i eposet Utnapishtim).⁴¹ Gilgamesheposet beskriver att dödsriket ligger till väster i Medelhavet. Gilgamesh får hjälp av en färjekarl att ta sig över dödens vatten. Vatten i samband med dödsriket finns också som ett kännetecken i Gamla testamentet. Inspirationen till bilderna om vattnet kan ha kommit från babylonierna, t ex från Gilgamesheposet. Det finns dock inga spår av färjekarlen i Gamla testamentet.⁴²

Frågan är om bilden av *vatten* i dödsriket är en metafor eftersom den bara används i poesitexter som i t ex Ps och Jon. Vattnet symboliserar kaos och onskans makter. Det blir tydligt i bland annat skapelseberättelserna där gud blåser över vattnet för att skapa jorden samt även i berättelsen om Noa när floden svämmar över jorden så att gud kan skapa allt på nytt igen. Man kan fundera om bilden av Jona instängd i dödsriket i djupet är en metafor eller om den kan tolkas som att dödsriket består av vatten.⁴³

Den grekisk-romerska mytologin har också bilder av att ta sig över vatten vid döden. Det är dock inte samma bilder som finns i Ps och Jon där den döda befinner sig i vattnet omgiven av sjögräs och i djupen. Rudman⁴⁴ anger att det finns tolkningar som innebär att vattnet är en metafor för den gudomliga domen. Denna syn skulle innebära att det enbart är de orättfärdiga döda som finns i Sheol eftersom det endast är de som blivit dömda. Denna tolkning blir ju ett problem eftersom undersökningen har visat på att de flesta texter i Gamla testamentet pekar på att *alla* döda kommer till Sheol.

⁴¹ Lennart Warring och Taina Kantola, nytolkning, *Gilgamesheposet – Han som såg Djupet*, (Uddevalla: Natur och Kultur, 2001), 268.

⁴² Paton, "The Hebrew Idea", 163.

⁴³ Rudman, "The Use of Water Imagery", 242.

⁴⁴ Rudman, "The Use of Water Imagery", 242.

En annan tolkning av vattnet är att det är symboliskt. Enligt Rudman⁴⁵ är frånvaro av vatten lika med skapelse/liv medan närvaro av vatten är lika med icke skapelse/icke liv. Kaosvattnet tjänar alltså som en symbol för oordning och frånvaro av skapelse. Att leva är att vara en del av skapelsen medan man är oskapad när man är död.

3.5 Att återvända från dödsriket enligt Gamla testamentet

Det finns få texter i Gamla testamentet som talar om att återkomma från dödsriket. Enligt Paton⁴⁶ finns det ingen lära om återuppståndelse i Gamla testamentet. Däremot finns det några texter som beskriver att levande har varit i dödsriket och kommit åter från det. En sådan berättelse är historien om Jona som var i fiskens buk i havet och som blev räddad av Jahve från dödsriket. Möjligheten att bli räddad från dödsriket ges också i Syr 48:5. Paton anger att de som blir återuppväckta till liv i Gamla testamentet är personer som inte har blivit begravda. Så länge som människan inte har fått en ordentlig begravning kan alltså återkomst till livet ske. Detta rimmar väl med tanken att en människa inte kommer till dödsriket förrän hon fått en riktig begravning. Då blir också texterna om den absoluta omöjligheten att återvända från dödsriket rimliga. Det står t ex i Job 7:9 ”den som går ner i dödsriket, kommer inte åter”. Likaså finns det i en av apokryferna: Vish 2:1 ”- vi vet ingen som har återvänt från dödsriket”. I Am 9:2 hotar Jahve med att hämta människor som försöker fly från honom, till och med de som försöker fly till dödsriket, för att de vill undgå domen. Jahve säger enligt texten ”Om de så tränger ner i dödsriket skall jag hämta upp dem därifrån”⁴⁷. Detta kan ju också högst troligt handla om människor som försöker fly till dödsriket fastän de inte är döda och begravda. Å andra sidan indikerar en sådan flykt en möjlighet för människan att ta sig till dödsriket utan en begravning. Detta innebär att texterna i viss mån är motstridiga.

3.6 Människans tillstånd i dödsriket enligt Gamla testamentet

Tillståndet som människorna beskrivs vara i när de kommer till dödsriket handlar om *vila och meningslöshet*. I Hes 32:21 och 27 beskrivs hur oomskurna hjältar vilar med sina vapen i dödsriket. Det verkar alltså inte som om de plågas utan snarare befinner sig i ett tillstånd av

⁴⁵ Rudman, “The Use of Water Imagery”, 244.

⁴⁶ Paton, “The Hebrew Idea”, 171.

⁴⁷ Svenska Bibelsällskapets övers. *Bibel 2000*, (Stockholm: Bokförlaget Cordia AB, 2001), Am 9:2.

sömn eller överksamhet. Att de är oomskurna innebär att de är hedningar. Det är alltså alla människor som kommer till dödsriket. I Job 14:13 beskrivs hur Job vill gömma sig i dödsriket för att få vara ifred en tid från alla fasor. Denna beskrivning är ju dock en motsats till beskrivningarna om dödsrikets fasor i avsnittet 3.2. Den övervägande bilden av tillvaron i dödsriket i Gamla testamentet är ändå att det är en plats för intighet eller meningslöshet. Det verkar som att författaren till Job anser att dödsriket är smärtfritt eftersom det står i Job 21:13 ”De slutar sina dagar i lycka och stiger smärtfritt ner i dödsriket”.

I Ps 6:6 beskrivs också *överksamheten*. Ingen åkallar eller lovsjunger till Herren i dödsriket. I Ps 31:18 önskar författaren att de gudlösa skall stå med skam och tystna i döden, vilket också tyder på en överksamhet i dödsriket. Det finns fler texter som talar om att de döda inte sjunger och att de inte heller har något hopp. Paton⁴⁸ har visat att inga förexiliska⁴⁹ texter i Gamla testamentet nämner vare sig straff eller belöning i dödsriket. Han hänvisar till Jes 38:18 som handlar om att ingen prisar eller lovsjunger Jahve i dödsriket. Ps 139:8 beskriver också överksamhet eftersom människan förväntas lägga sig ner i dödsriket. I Pred 9:10 anges att i dödsriket finns vare sig handling eller mening, inte heller vetande eller vishet. Tillika finns i Apokryferna uttryck för meningslöshet och sysslolöshet. I Syr 14:16 står det att ingen njutning finns i dödsriket. Det finns en passage som handlar om det onda i att förtala någon, Syr 28:21, där anges att det är bättre att vara i dödsriket än att falla offer för förtalet. Det kan tolkas som att dödsriket är mer meningslöst och överksamt som inte ger upphov till känslor.

När det gäller människans tillstånd i dödsriket är förståelsen av uppdelningen mellan kropp och ande/själ betydelsefull. I den kontext som Gamla testamentets texter är skrivna var det självklart att enbart anden/själ kom till dödsriket efter begravningen. Kroppen ansågs ligga kvar i graven. Det finns inte många bibelställen som bekräftar den här bilden men eftersom inga andra kulturer i närområdet talade om en kroppslig förflyttning till dödsriket så är det högst troligt att det var allmänt accepterat att det enbart var själen som hamnade i dödsriket. Det finns ett textställe i Apokryferna som visar på skillnaden mellan kropp och ande i

⁴⁸ Lewis, Bayles, Paton, 1910. “The Hebrew idea of a future life: IV. Yahweh's Relation to the Dead in the Earliest Hebrew Religion”, *The Biblical World* 35 (4). University of Chicago Press: 246–58.
<http://www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se/stable/3142048>, 247, accessed 2016-05-08.

⁴⁹ Tiden före exilen i Israel är tiden före 586 f Kr.

dödsriket. Det är i Bar 2:17 som beskriver hur endast anden/själén kommer till dödsriket, därmed lämnas kroppen därhän. Det finns också förbud i Gamla testamentet på att kommunicera med de döda själarna genom trolldom eller liknande. Man ansåg att det var möjligt att ha kontakt med de döda själarna/skuggorna på ett intellektuellt plan men det gick inte att få kroppslig kontakt med de döda.⁵⁰ Filon⁵¹ anger i sina frågor och svar om boken Genesis (1 Mos) att kropp och ande delas upp: ”The death of worthy men is the beginning of another life. For life is twofold; one is with corruptible body; the other is without body (and) incorruptible”. Redan i Gilgamesheposet⁵² finns en berättelse om hur hjälten Gilgamesh omfamnar sin döde vän Enkidus ande som för en tid stigit upp från underjorden. Den här berättelsen kan jämföras med den grekiska-romerska berättelsen i *Iliaden*⁵³ med Achillevs möte med den döde Patroklos. Achillevs försöker också omfamna sin vän men upptäcker till sin fasa att vännens ande är som luft. Dessa berättelser styrker tesen att kroppen inte ansågs ha en plats i dödsriket.

En aspekt på vilken betydelse begravningsseden var på Gamla testamentets tid ges i berättelsen i Jer 7:32 där Ben-Hinnoms dal skall döpas om till dråpedalen. Där beskrivs att de döda skall begravas tills gravarna tar slut. Hotet med att inte få en riktig begravning utan att bli offer för fåglar och rovdjur innebar att själarna inte kom till dödsriket. Det var värre att inte få komma till dödsriket efter döden utan att själen istället skulle få irra omkring på jorden.⁵⁴

3.7 Makten i dödsriket enligt Gamla testamentet

Om det fanns någon gud i dödsriket i Gamla testamentet är vagt beskrivet. Enligt 1 Kung 11:7 var Molok (מֹלֶךְ) huvudgud för ammoniterna som var ett folkslag i Israel.⁵⁵ Molok ansågs vara en gud som man offrade till, liknande den kananeiska guden Baal. I Gamla testamentet tillåter

⁵⁰ Bernstein, *Formation of Hell*, 137.

⁵¹ Ralph Marcus, trans. *Questions on Genesis of Philo*, (Cambridge: Harvard University Press, 1953) Genesis I, 16.

⁵² Warring och Kantola, *Gilgamesheposet*, tavla XII rad 84-85.

⁵³ Lagerlöf, *Iliaden*, 23:e sången.

⁵⁴ Tremper Longman III and David E. Garland, *The Expositor's Bible Commentary – 7 – Jeremiah – Ezekiel*, (Michigan: Zondervan Grand Rapids, 2010), 171.

⁵⁵ Glenn S. Holland, *Gods in the desert-religions of the ancient near east*, (Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2009), 207.

guden Jahve ingen dyrkan av några andra gudar. Därför förkastar Jahve dyrkan av både Baal och Molok och kallar dem för avgudar. Molok dyrkades på en plats som kallades Ben-Hinnoms dal (בְּנֵי־הִנּוֹם) som benämns på 13 ställen i Bibeln. I 2 Kung 23:10 berättas hur kungen förstörde alla offerplatser som fanns inrättade till andra gudar än Jahve, bland annat offerplatserna till Molok. Andra gudar än Jahve jämföras ofta i Gamla testamentet med "vidrigheter". I Amos 5:26 nämns ett par andra gudar Sackut och Kevan (enligt Bibel 2000) men det kan också ha innefattat Molok.⁵⁶ Det har funnits en diskussion om Molok egentligen var en gud eller om ordet istället betyder offer eller offergåva. I den puniska⁵⁷ traditionen har man fastslagit att Molok betyder offer eller offergåva. Däremot anser Holladay⁵⁸ att författarna till den hebreiska Bibeln missförstått detta och att de alltså refererar till Molok som en gud. Molok kan alltså ha förståtts som dödsrikets gud och namnet förekommer nio gånger i Gamla testamentet.

Före den profetiska perioden i Gamla testamentet, ca 760 f Kr, finns inga indikationer på att Jahve har någon makt i dödsriket. Detta fastslår Paton⁵⁹ genom förklaringen att det i skapelseberättelsen inte står att Jahve skapade dödsriket/Sheol och genom att det första budet, förbud att ha andra gudar bredvid Jahve, innebär att det uppenbarligen ansågs finnas fler gudar. Det är alltså möjligt att man ansåg att dödsriket hade sin egen gud. Under den profetiska perioden blir judendomen en monoteistisk religion där Jahve är allsmäktig.⁶⁰ I takt med denna utveckling märks i texterna att Jahve ges makten också i dödsriket. I Ps 139:8 blir detta tydligt: "Stiger jag upp till himlen, finns du där, lägger jag mig i dödsriket, är du också där."

Det finns också andra indikationer på att det fanns en makt i dödsriket enligt Gamla testamentet. I Ps 89:49 nämns att det finns en makt i dödsriket. Något närmare om var makten i dödsriket består av beskrivs dock inte. Ett tecken på att det bör finnas en makt i

⁵⁶ Englishmen's concordance, 2016-04-14, <http://biblehub.com/hebrew/4432.htm>

⁵⁷ För en längre utläggning om den puniska traditionen se William L. Holladay, *Jeremiah I*, 267.

⁵⁸ William L. Holladay, *Jeremiah I*, (Philadelphia: Fortress Press, 1986), 267.

⁵⁹ Paton, "The Hebrew idea of a future life: IV. Yahweh's Relation to the Dead in the Earliest Hebrew Religion", 246.

⁶⁰ Paton, "The Hebrew idea of a future life: IV. Yahweh's Relation to the Dead in the Earliest Hebrew Religion", 256.

dödsriket är Syr 14:12 som anger att ”ingen vet tiden som dödsriket fastställt”. Texten anspelar på att det finns någon eller något som bestämmer tiden i dödsriket. Å andra sidan beskrivs dödsriket som maktlöst i 2 Mack 6:23.

En annan härskare som nämns i samband med dödsriket i Gamla testamentet är Beliar eller ”budbäraren” som det står i Bibel 2000. Han nämns t ex i Nah 1:15. Beliar kan betyda ”utan användning” eller kanske ”guden som sväljer”.⁶¹

3.8 Sammanfattande bild av dödsriket i Gamla testamentet

Dödsrikets geografiska position är nere i underjorden enligt Gamla testamentet. Alternativt skulle dödsriket kunna befinna sig i djupet i havet eller i någon form av vatten. Det är dock troligast att bilden av havet är en symbol för kaos och förstörelse som också är ett kännetecken på dödsriket. Det finns olika vägar till dödsriket, antingen kan människan slukas av dödsriket eller ramla i dess gap eller så kan hon hamna utanför dess portar innan hon blir insläppt där. Det krävs att man har fått en ordentlig begravning för att få komma till dödsriket. Det är i stort sett omöjligt att återvända från dödsriket såvida man inte har hamnat där levande och alltså inte har blivit ordentligt begravd. Dödsriket kännetecknas av en omätlighet, det kräver alltid mer. Det är stället som aldrig blir mätt på vatten och där elden aldrig slocknar. Det består av maskar, snaror och fällor. Människans tillstånd i dödsriket är skugglikt. Det är enbart själen som kommer till dödsriket efter döden (kroppen lämnas därhän i graven). Ett undantag från att enbart själen kommer till dödsriket är berättelsen om Korash som levande slukades av dödsriket. Det innebär att hela människan, både kropp och själ, kom till dödsriket i berättelsen om Korash. Alla människors själar hamnar i dödsriket, både de rättfärdiga och de syndiga, både judarna och hedningarna. Själna befinner sig i ett tillstånd av överksamhet, meningslöshet och vila i dödsriket. Makten i dödsriket under förexilisk tid skulle kunna utövas av någon av gudarna Molok, Baal eller Beliar. Utvecklingen under profettiden innebär att makten i dödsriket utövas av Jahve.

⁶¹ Paton, “The Hebrew Idea”, 165.

Följande tabell visar på frekvensen av förekommande teman i samband med orden Sheol, Molok och Ben-Hinnomdalen. Tabellen är i frekvens i fallande ordning.

Särskiljande drag	Textpassager	Antal tillfällen
Ner i dödsriket	1 Mos 37:35, 1 Mos 42:38, 1 Mos 44:29, 1 Mos 44:31, 4 Mos 16:33, Job 11:8, Job 17:13, Job 17:16, Ps 9:18, Ps 16:10, Ps 55:16, Ps 86:13, Ords 5:5, Ords 7:27, Ords 9:18, Ords 15:24, Jes 7:11, Jes 14:9, Jes 57:9, Tob 4:19, Tob 13:2, Est Gr B 7, Syr 51:6 och Bar 3:19	24
Vila och meningslöshet i dödsriket	Job 14:13, Job 21:13, Ps 6:6, Ps 31:18, Ps 139:8, Pred 9:10, Jes 38:18, Hes 32:21, Hes 32:27, Syr 14:16, Syr 17:27-28 och Syr 28:21	12
Avgrund och gap	4 Mos 16:30, Job 24:19, Job 26:6, Ps 88:4, Ords 1:12, Ords 15:11, Jes 5:14, Jes 14:15, Hab 2:5, Syr 21:10 och Syr 51:5	11
Dödsrikets port, dödens portar	Jes 38:10, Jon 2:7, Job 38:17, Ps 9:14 och Ps 107:18	5
Att återvända från dödsriket	1 Sam 2:6, Ps 30:4, Am 9:2, Jon 2:3 och Syr 48:5	5
Eld, ugnens flammande låga	5 Mos 32:22, Ords 30:16 och Till Dan B 65 (två gånger i samma vers)	4
Geografisk plats, Ben-Hinnom	Jos 15:8, Jos 18:16, Neh 11:30 och Jer 19:2	4
Makten i dödsriket	Ps 89:49, Ps 139:8 och Syr 14:12	3
Snaror och dödens fällor	2 Sam 22:6, Ps 18:5-6 och Ps 116:3	3
Överlämna barn till Molok	3 Mos 18:21, 3 Mos 20:2-5 och Jer 32:35	3
Att inte återvända fr. dödsriket	Job 7:9 och Vish 2:1	2
Dödsrikets omätlighet = människans ögons omätlighet	Ords 27:20 och Hab 2:5	2
Förstörelse av offerplatser	2 Kung 23:10 och Am 5:26	2
Offerplats vid Ben-Hinnom	Jer 7:31 och Jer 32:35	2
Achas och Manasse offrar vid Ben-Hinnomdalen	2 Krön 28:3 och 2 Krön 33:6	2

Särskiljande drag	Textpassager	Antal
Ben-Hinnomdalen döps om till dråpedalen	Jer 7:32 och Jer 19:6	2
Maskar	Jes 116:3	1
Edens lustgård i underjorden	Hes 31:15-18	1
Maktlösa dödsriket	2 Mack 6:23	1
Dödsrikets pest	Hos 13:14	1
Endast ande/själ i dödsriket	Bar 2:17	1
Inrätta offerplatser till Molok	1 Kung 11:7	1

Undersökningen fortsätter nu med fokus på hur bilden av dödsriket tecknas i Nya testamentet så att det blir möjligt att jämföra de båda bilderna i diskussionskapitlet.

4 Dödsriket i Nya testamentet

Dödsriket i Nya testamentet benämns Gehenna (γέενναν) eller Hades (Ἅδης). I Bibel 2000 har Hades översatts till dödsriket och Gehenna har också översatts till dödsriket men ibland också till helvetet. Gehenna nämns tolv gånger och Hades nämns tio gånger i Nya testamentet. Evans⁶² anger att man i senare judisk tradition ansåg att Hades hade två avdelningar, en för de rättfärdiga och en för de orättfärdiga. Platsen för de orättfärdiga kallades Gehenna. Bailey⁶³ beskriver utvecklingen av betydelsen av begreppet Gehenna i Bibeln. Gehenna beskrivs först som en geografisk plats utanför Jerusalem, som i Gamla testamentet kallas Ge-Hinnom dalen. Senare utvidgades definitionen av Gehenna till att bli en plats för en framtida dom där människor kommer att straffas så att dalen döps om till dråpedalen. Det står i Jer 7:32 att dalen skall döpas om till dråpedalen. Jes 30:30-33 anspelar på att det är assyrierna som skall slås ned av Jahves eld i dråpedalen. Gehenna utvecklas senare till att betyda en annan värld, ett dödsrike, där de onda straffas efter döden.

Gehenna beskrivs alltså som en konkret plats med ord som jämmerdalen eller Ge Hinnom som kommer från arameiska (en plats för att plåga de döda med eld).⁶⁴ Platsen är stället där kanaanéerna brände offer till Baal eller Molok. Det kan ha rört sig om barnoffer. Offerplatsen kallas också Tofet. Enligt Day⁶⁵ innebär beteckningen Tofet (תֹּפֶת) kyrkogårdar där barnoffer är begravda. Tofet nämns på åtta ställen i Bibel 2000. I Jer 7:31-34 anges att *offerplatser till Molok fanns vid Ben-Hinnoms dal*. Passagen handlar om att man har byggt en offerplats där söner och döttrar offras i Ben-Hinnoms dal och att Jahve aldrig har befallt något sådant. Holladay⁶⁶ anger att anledningen till att det står uttryckt att Jahve aldrig har befallt ett sådant offer beror på att folket hade missuppfattat offertanken och alltså offrade barn till Jahve. Om betydelsen egentligen skulle ha varit förbud mot att offra till Molok eller Baal skulle

⁶² Craig A. Evans, *Matthew - New Cambridge Bible commentary*, (USA: Cambridge University Press, 2012), 244.

⁶³ Lloyd R. Bailey, 1986. "Gehenna: the topography of hell", *Biblical Archaeologist* 49, no. 3: 187-191. EBSCOhost (accessed 2016-05-05), 187-188.

⁶⁴ Eric Partridge, *A new Testament Word Book – A Glossary*, (New York: Routledge Taylor & Francis Group, 1940), 73.

⁶⁵ John Day, *Molech: A god of human sacrifice in the Old Testament*, (Avon: University of Cambridge Faculty of Oriental Studies, 1989), 5.

⁶⁶ Holladay, *Jeremiah I*, 268.

meningen ha varit uppbyggd på ett annat sätt. Vad innebär då termen Tofet? Septuaginta anger att Tofet är en "hög plats" och det är oklart om det fanns fler än en hög plats vid Tofet. Begravningsplatser/helgedomar byggdes på berg eller bergsryggar. Ordet Topheth/Tofet har oklart ursprung men kan komma från arameiskan, en betydelse kan vara "ugn" eller "eldstad". Tofet sägs också ha liknade mening som orden Ashtoreth och Molok, när man tillsätter vokaler får man ordet för "skam".⁶⁷ På Tofet fanns enligt texterna i Bibeln följande: ett altare, en "Asherah" d v s en symbolisk träpåle (2 Kung 21:3) och en "Massebah" d v s en sten på högkant eller stenhög, möjligen flera (2 Kung 23:13-14). Där fanns också en byggnad för offermåltider (1 Sam 9:19, 22) och kanske också kultisk prostitution (Hes 16:16).⁶⁸ Bailey⁶⁹ anger att träpålarna kan ha varit en symbol för offerblodet att rinna ner till dödsriket i underjorden så att Molok fick del av offret på så vis.

Sammanfattningsvis definieras dödsriket i Nya testamentet som den geografiska dalen där man bränner lik och avfall d v s Gehenna. Den definitionen gäller efter judarnas återkomst till Jerusalem från landsflykten. Platsens kännetecken är att den eviga elden brinner där och att maskarna som aldrig dör äter på avfallet.⁷⁰

4.1 Var ligger dödsriket enligt Nya testamentet?

Det finns gott om referenser till var den geografiska platsen för Ben-Hinnoms dal ligger i Gamla testamentet. I flera av passagera om Ben-Hinnoms dal *definierar dalen en gräns* eller beskriver en *geografisk plats* enligt följande. Jos 15:8 beskriver att Juda stams norra gräns bland annat går genom Ben-Hinnoms dal. Jos 18:16 beskriver att Benjaminiternas stams gräns också går genom Ben-Hinnoms dal. I Neh 11:30 nämns att Judas ättlingar bosatte sig ända till Ben-Hinnoms gräns. Jer 19:2 definierar att Lerskärvsporten ligger mitt emot Ben-Hinnoms dal. Enligt Lundbom⁷¹ är Ben-Hinnoms dal en geografisk plats som identifierats med Wadi er-Rababi, en dal som löper söder om Jerusalem. Rent geografiskt kan man alltså placera

⁶⁷ Jack R. Lundbom, *Jeremiah 1-20 – a new translation with introduction and commentary* by Jack R. Lundbom, (New York: Doubleday, 1999), 495.

⁶⁸ Holladay, *Jeremiah I*, 267.

⁶⁹ Bailey, "Gehenna: the topography of hell", 190.

⁷⁰ Minois, *Helvetets*, 46.

⁷¹ Lundbom, *Jeremiah 1-20*, 495.

Gehenna, den brinnande elden, till Ben-Hinnoms dal som blev symbolen för dödsriket i Nya testamentet söder om Jerusalem.

Det finns också några beskrivningar i Nya testamentet som anger att dödsriket är nere i underjorden. I Matt 11:23 beskrivs hur staden Kafarnaum skall *störtas ner* i dödsriket eftersom människorna inte omvänt sig där trots att Jesus gjort underverk där. Samma berättelse finns i Luk 10:15. Evans⁷² gör en jämförelse med Jes 14:15 som handlar om att Babylon skall störtas längst ner i avgrundens djup. Det är extra hårt att Kafarnaum jämförs med Babylon eftersom Babylon var symbolen för Jerusalems fall och Israels exil i 70 år. Det finns också beskrivet att ängeln Satan störtades ner från himlen som en blix i Upp 12:7-10. Den berättelsen kan också betyda att Satan är lika med Babylon. Det blir tydligt att det onda störstas ner i dödsriket till skillnad från himlen som verkar finnas ovan jorden. Argyle menar att ”störtas ner till dödsriket” uttrycker den lägsta skammen man kan uppleva.⁷³

Bailey⁷⁴ menar att Gehenna ansågs vara en ingång till dödsriket långt efter det att offeritualerna upphörde. Den babyloniska Talmud⁷⁵ anger att Gehenna har tre ingångar, en i vildmarken, en i havet och en i Jerusalem. Porten till Gehenna sägs vara där röken stiger upp mitt emellan två palmer i Ben-Hinnomdalen. Andra influenser till den tidiga judiska tolkningen kan ha kommit från Mesopotamien som hänvisar till kulten kring Mars. De assyriska babylonierna kallade Mars för Nergal som var härskare över underjorden. Grekiska influenser kom också i form av berättelser om att det samlades andebesvärjare som sades kommunicera med de döda vid floden Acheron. De döda fanns alltså nära vattnet, d v s ingång nr två till Gehenna. I övrigt finns det få referenser i Nya testamentet till var dödsriket egentligen befinner sig. I Gamla testamentet beskrivs dödsriket oftare som en plats nere i underjorden än i Nya testamentet.

⁷² Evans, *Matthew*, 244.

⁷³ A. W. Argyle, *The Gospel According to Matthew*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1963), 89.

⁷⁴ Bailey, “Gehenna: the topography of hell”, 191.

⁷⁵ Israel, W. Slotki, trans. *Babylonian Talmud - Erubin*, (London: Soncino Press, 1983), 19a.

4.2 Dödsrikets fasor enligt Nya testamentet

En av de tydligaste bilderna av fasorna i dödsriket i Nya testamentet är bilden av eld. Till exempel ”Gehennas eld” som benämns i Matt 5:22⁷⁶. Begreppet ”den eviga elden” upprepas också tre gånger i Matteusevangeliet. Till exempel: Matt 18:8-9 ”Om din hand eller din fot förleder dig, så hugg av den och kasta den ifrån dig. Det är bättre för dig att gå in i livet stympad eller ofärdig än att kastas i den eviga elden med händer och fötter i behåll.” En liknande berättelse finns i Mark 9:43-47 och där anges att det är bättre att stympas än att kastas hel i Gehenna. Elden beskrivs här som ”den eld som aldrig slocknar”. Ytterligare en liknande berättelse finns i Matt 5:29-30 där människan uppmanas att hugga av sig den högra handen och riva ur det högra ögat om det förleder människan. Dessa kroppsdelar skall kastas ifrån en för att det är bättre att delar av kroppen kastas i Gehenna än att hela kroppen kastas där. Evans menar att Jesus ord om att hugga av sig handen inte skall tolkas bokstavligt. Dock finns i 2 Mackedeboken 7:4 ff en beskrivning av hur Antiochus IV högg av fötter och händer (samt diverse andra plågor) av sju söner till en judisk kvinna eftersom de vägrade äta griskött. De följde Mose lag före Antiochus lag och blev därför straffade.⁷⁷ Det finns också andra kopplingar till hellenistisk tid t ex i Platons *Symposium* där en liknande berättelse utspelar sig, ”For men are prepared to have their own feet and hands cut off if they feel these belongings to be harmful”.⁷⁸ Människan bör alltså vara beredd att hugga av sig både händer och fötter om de gör skada. Även Aristoteles⁷⁹ i *Eudemian Ethics* har berättelsen och framförallt Porphyrys ”Brevet till Marcella” där det står att människor ibland är beredda att amputera lemmar av kroppen för att överleva. Likaväl bör människan vara beredd att amputera hela sin kropp för att rädda sin själ.⁸⁰ Bilden av att kasta bort sitt öga eller hugga av sig handen finns också i rabbinisk litteratur. Enligt Luz⁸¹ är det då ofta kopplat till sexuell synd. Luz anser dock att texten från Matt 18:8-9 snarare härstammar från hellenistisk influens.

⁷⁶ Frångår här Bibel 2000 översättning av ”helvetet” till förmån för ”Gehenna”.

⁷⁷ Evans, *Matthew*, 331.

⁷⁸ W. R. M. Lamb, trans. *Platos' Symposium*, (Cambridge: Harvard University Press, 1925) 204 e.

⁷⁹ H. Rackham, trans. *The Eudemian Ethics of Aristotle*, (London: Harvard University Press, 1952), 365.

⁸⁰ Eugene M. Boring, Klaus Berger and Carsten Colpe, *Hellenistic Commentary to the New Testament*, (Nashville: Abingdon Press, 1995), 113-114.

⁸¹ Ulrich Luz, *Matthew 8-20 – The Hermeneia commentary*, (Minneapolis: Fortress Press, 1989), 436.

Matt 25:41 är särskilt intressant att analysera. Dels för att begreppet ”den eviga elden” finns där och dels för uppdelningen av dem som står till vänster och höger om Jesus. När judarna firade försoningsdagen brukade överstepräster i templet lota fram två getter. Lottningen gick till så att en lott drogs med vänster hand och den andra med höger hand. Geten till vänster var ämnad för Azazel (Gehenna) medan den andra geten offrades till Jahve.⁸²

I Jak 3:6 beskrivs tungan som en *eld*, den ondaste av människans lemmar. Tungans eld är samma eld som kommer från Gehenna. Det onda ordet sprids likt elden som en ”löpeld”. Jak är det enda stället utanför synoptikerna i Nya testamentet där Gehenna nämns. Texten jämför den lilla kroppsdel, tungan, med hur en liten brand kan komma att bli till en stor skogsbrand.

I Matteus 8:12 finns strofen ”*där skall man gråta och skära tänder*”. Denna strof upprepas sex gånger i Matteusevangeliet. Definitionen ”*Mörkret utanför*” upprepas också i Matteusevangeliet, tre gånger⁸³. Det är framförallt Matteusevangeliet av de nytestamentliga evangelierna som har den här målande bilden av att gråta och skära tänder i Gehenna. Det finns dock ett ställe i Luk 13:28 som också har strofen ”gråta och skära tänder”. Evans⁸⁴ anger att det handlar om Gehenna genom kopplingen till 1 Henok 10:4a. Där beskrivs hur ängeln Rafael får i uppdrag att binda den onda ängeln Azael och slänga honom in i mörkret. I döda havsrullarna har liknande språkbruk hittats ”Gehennas eld i det yttre mörkret”(1QS 4:12-13).

Dödsriket beskrivs som ett pinorum, t ex i Luk 16:23 anges att de dömda pinas i dödsriket medan de kan se över en klyfta till andra sidan där Abraham och Lasaros går i frid. ”I dödsriket, där han pinades, lyfte han blicken och fick långt bort se Abraham, och Lasaros vid hans sida” Abraham går sida vid sida med Lasaros i dödsriket. Man kan få uppfattningen att Abraham är i en annan del av dödsriket och inte i himmelen. Richard Bauckham⁸⁵ menar att det inte är riktigt klarlagt om de båda hamnar i undervärlden. Eller om den rike mannen

⁸² Herbert W. Basser and Marsha B. Cohen, *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions*, (The Netherlands: The Brill Reference Library of Judaism, 2015), 650.

⁸³ Svenska Bibelsällskapet, övers. *Bibel 2000*, Matt 8:12, Matt 22:13 och Matt 25:30.

⁸⁴ Evans, *Matthew*, 190.

⁸⁵ Freedman, *Anchor Bible*, 15.

hamnar i dödsriket medan Lasaros hamnar i paradiset. Det är möjligt att de båda ”världarna” ligger sida vid sida så att man kan se varandra trots att dödsriket beskrivs som nere i underjorden och paradiset beskrivs som ovan jord. Efter domens dag beskrivs det att man kan se från Gehenna till paradiset, t ex i 4 Esra 7:36-38 och 1 Henok 108:14-15. Men den rike mannen som ser Abraham och Lasaros plågades av eld och bad om hjälp från Lasaros. Den dömda kan ropa till Abraham som svarar men som inte kan ge någon lindring eller hjälp till dem i Hades. Abraham svarar att det är en klyfta emellan dem som inte går att överbrygga. Legendan återfinns också i flera judiska skrifter. Det är troligt att judarna lärt sig legenden i Memphis under den hellenistiska perioden.⁸⁶

4.3 Dödsrikets portar enligt Nya testamentet

I Matt 16:18 anges att Jesu kyrka skall byggas på lärjungen Petrus ”klippan” och *dödsrikets portar* skall inte få makt över kyrkan. Hades portar (πύλαι ᾗδου) i Matt 16:18 har översatts till ”dödsrikets portar” i Bibel 2000. Evans⁸⁷ föreslår att det egentligen inte handlar om dödens rike utan snarare dödens storm. Evans hänvisar till Job 38:17 och Ps 9:14 som talar om dödens portar och Jes 38:10 som talar om dödsrikets portar. Jesus predikar att kyrkan skall byggas på klippan (Petrus) och därför skall kyrkan klara att stå emot det ondas attack. Evans menar alltså att det bör vara det arameiska ordet för storm (sa’ar) istället för port, arameiska (sha’ar) som strofen syftar på. Innebörden blir då Hades stormar skall inte slå ut kyrkan. Sim⁸⁸ hänvisar till en tolkning av ”Hades portar” som innebär att Hades portar representerar den sista striden mellan de rättfärdiga och de onda makterna. Denna tolkning anknyter till Upp 6:8, 9:1-11, 11:7 och 20:7-8 samt 1QH 6:22-9 i dödahavsrullarna.

Sammanfattningsvis är det oklart om dödsrikets portar i Nya testamentet syftar på portar eller storm.

⁸⁶ Boring, *Hellenistic*, 227-229.

⁸⁷ Evans, *Matthew*, 314.

⁸⁸ David C. Sim, *Apocalyptic eschatology in the Gospel of Matthew*, (Great Britain: Cambridge University Press, 1996), 100.

4.4 Domen i dödsriket enligt Nya testamentet

Matt 23:15 varnar för att de skriftlärda och fariséerna är hycklare som omvänder proselyter och gör dem till "*Gehennas barn*" dubbelt värre än de själva. Sim⁸⁹ anger att de judar som samlades i kretsen kring Matteus var mycket kritiska till gruppen skriftlärda och fariséer. De menade att de skriftlärda och fariséerna misslyckades med att leva som de lärde. Vid 70-talet uppstod en vattendelare mellan de judar som trodde på Jesus (som blev de första kristna) och de skriftlärda och fariséerna. Det är också viktigt att förstå i vilken kontext som Matteusevangeliet kom till. Det var vanligt att tala om sina motståndare på det sätt som författaren till Matteusevangeliet gör. Det var inte ovanligt att använda starka ord såsom Matteus gör t ex när han kallar fariséerna Gehennas barn. Den filosofiska och religiösa polemiken kännetecknades av liknande språkbruk under den hellenistiska perioden.⁹⁰

Nya testamentet talar om att *dömas till Gehenna*. I Matt 23:33 finns en fråga "Ormar, huggormsyngel, hur skall ni kunna undgå att dömas till Gehenna?" Evans menar att orden "ormar och huggormsyngel" syftar på Johannes döparens språkbruk som finns i Matt 3:7. Den här typen av språk, t ex vreden som slungas mot dem som är falska eller dem som tillhör Beliar (Satan), är vanligt i dödahavsrollarna.⁹¹

Nya testamentet innehåller en apokalyptisk bok, Uppenbarelsboken. Det är en särskild kategori av skrift som förebådar domedagen. I Upp finns några speciella bilder av döden och dödsriket. Bland annat beskrivs den andra döden i Upp 20:14. Detta begrepp finns på ytterligare ett ställe i Uppenbarelsboken. Upp 20:15-21:1. "Och döden och dödsriket kastades i *den brinnande sjön*. Detta är den andra döden, den brinnande sjön." Begreppet den brinnande sjön har ingen tydlig koppling till judisk eskatologi även om begreppet eld är kopplat till eskatologiskt straff. Legenden om Satan, dödens ängel, finns också i den judiska traditionen.⁹² Det finns också en koppling till 4 Ezra 8:51-55 som är en samtida text med Upp, båda texterna behandlar "dödens förgörande".⁹³

⁸⁹ Sim, *Apocalyptic*, 185.

⁹⁰ Boring, *Hellenistic*, 132.

⁹¹ Evans, *Matthew*, 71.

⁹² David E. Aune, *Word Biblical Commentary – Revelation 17-22*, (Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1998), 1104.

⁹³ Boring, *Hellenistic*, 584.

Dödens hav tecknas i Upp 20:13 där författaren ser en vision där havet ger tillbaka de döda som finns däri, tillika döden och dödsriket, vid tidpunkten för domen. Därefter döms de döda till antingen evigt liv eller den andra döden i den brinnande sjön. Aune⁹⁴ menar att referensen till dödens hav kan innebära den översvämning som skett vid domen för att förstöra både himmel och jord. Likt kaosvattnet som svämmade över jorden i berättelsen om Noa. Det är också intressant att veta att kustsamhällena, de grekiska, de romerska och de palestinska hyste stor respekt för vattnet. Bland annat ansåg man att de som dog till havs inte kom till dödsriket utan stannade i havet. Aune anger att havet ibland beskrivs som dödsriket men att det oftast refererar till underjorden. Vi har tidigare sett att havet också kan symbolisera en ingång till Gehenna i avsnittet 4.1.

4.5 Att återvända från dödsriket enligt Nya testamentet

Liksom det finns passager som anger att man kan bli räddad från dödsriket i Gamla testamentet finns på minst två ställen i Nya testamentet angivet att man kan *räddas från dödsriket*. Båda perikoperna kan tolkas som att det är Messias som blir räddad från dödsriket. Det beskrivs i Apg 2:31 att Messias räddades från dödsriket och förgängelsen. I Apg 2:27 beskriver Petrus hur man kan räddas från förgängelsen i dödsriket. Texten anknyter till Ps 16:8-11 som är tillägnad David.

4.6 Människans tillstånd i dödsriket enligt Nya testamentet

Matt 10:28 beskriver att både kropp och själ kan hamna i dödsriket. Enligt Luz⁹⁵ har versen tolkats på två olika sätt. Den ena tolkningen innebär att gud kan förgöra själen i dödsriket, men han väljer att inte förgöra själen utan enbart kroppen som är en mask eller ett skal för själen. Den andra tolkningen innebär att gud överlämnar själen till att bli plågad i evighet.

Det finns en del bibelställen i Nya testamentet som talar om det eviga straffet för de orättfärdiga. Jesus säger till exempel i berättelsen om att se Jesus i sin medmänniska om den hungrige, törstige, fängslade att de som inte bistod dem skall bli dömda till evigt straff, Matt

⁹⁴ Aune, *Word Biblical*, 1103.

⁹⁵ Luz, *Matthew*, 102.

25:41-46. Inte alla bibelkommentarer är överens om det eviga straffet i passagen. Argyle⁹⁶ anger t ex att ”evigt straff” är en karakteristik för den tid som skall komma, men det betyder inte att straffet skall pågå för evigt. Däremot gäller den eviga plågan i berättelsen om den rike mannen som befinner sig i dödsriket och ser Lasaros och Abraham på andra sidan. Mannen är törstig och plågas av lågorna. En liknande berättelse finns i *Odysséen* där karaktären Tantalos beskrivs enligt följande: ”Mitt i en sjö han stod med skvalpande vatten till hakan, plågad av tärande törst, men icke i stånd att få dricka. Var gång den gamle där böjde sig ner och försökte att dricka, bortsögs vattnet och svann, och kring fötterna syntes den svarta jorden allenast, ty ständigt en gud upptorkade vattnet. Över sig hade han träd med grenarna tyngda av frukter, apclar och päronträd med granater med glänsande frukter, ljuvliga fikonsträd och oliver, bärande ymnigt, men när den gamle sin hand efter frukterna sträckte begärligt ryckte en viddstöt alltid dem upp mot de skuggiga molnen.”⁹⁷ Dödsriket i Nya testamentet är för det mesta en plats för evig plåga.

4.7 Makten i dödsriket enligt Nya testamentet

I Matt 10:28 hänvisas till att människan skall ”frukta honom som kan förgöra både kropp och själ i Gehenna”. Det tyder alltså på att det finns en härskare som har makten i Gehenna som plågar människan. Evans⁹⁸ påpekar att det fanns grupper som hävdade att man inte skulle frukta döden, t ex stoikerna och cynikerna. Luz⁹⁹ menar att den historiska tolkningen av Matt 10:28 innebär att det är gud som har makten att förgöra både kropp och själ i dödsriket. Det är alltså inte djävulen man skall frukta i Gehenna utan gud (Jahve). Här lyser tolkningar från gammaltestamentlig tid igenom där rädslan för gud och kärleken för gud ligger nära varandra. I den gammaltestamentliga och judiska traditionen möts dessa båda motsatser i lydnaden till gud och tanken att gud är allsmäktig. Perikopen i Matt 10:28 har sin motsvarighet i Luk 12:5. Där uppmanas människan ”att frukta honom som kan döda och sedan har makt att kasta ner i Gehenna”. Scharen¹⁰⁰ menar likt Luz att den man skall frukta är gud. Tolkningen att det inte skulle röra sig om Satan som har makten beror bland annat på att det vanliga uttrycket i

⁹⁶ Argyle, *Matthew*, 193.

⁹⁷ Lagerlöf, *Odysséen*, 139.

⁹⁸ Evans, *Matthew*, 226.

⁹⁹ Luz, *Matthew*, 102.

¹⁰⁰ Hans Scharen, “Gehenna in the synoptics”, *Bibliotheca Sacra* 149, no 596: 454-470, ATLA Religion Database with ATLASerials, EBSCOhost, 450-452, accessed 2016-05-06.

samband med Satan är att man skall *motstå* honom inte *frukta* honom. Det är endast gud som kan döda både kroppen och själen. Förenklat uttryckt så kan alltså människan döda kroppen men själen bestämmer gud över. Dualismen, kropp och själ, som finns i Matt är inte lika tydlig i Luk. Scharen hävdar dock att man kan upptäcka liknande dualism i Luk t ex i berättelsen om Lasaros och den rike mannen (se avsnitt 4.6). Där straffas den rike mannen i dödsriket och upplever straffet både kroppsligt och själsligt.

I evangelietexterna ovan har uppsatsen påvisat att makten i dödsriket i Nya testamentet innehas av gud. Det hela förvirras då vi läser Uppenbarelseboken. Den som har *makten i dödsriket* beskrivs nämligen i Upp 6:8 som Döden personifierad som sitter på en gulblek häst och har dödsriket i följe. Han tilldelas makten över en fjärdedel av jorden. Eftersom Upp är en apokalyptisk text så kan tolkningen bli att makten över dödsriket (och en fjärdedel av jorden) skall tillfalla Döden när domen väl infaller. Det kan alltså tolkas som ett framtida scenario. Det anges också i Upp 1:18 att Jesus har nycklarna till dödsriket och döden. Det är alltså gud som ger Döden makten.

4.8 Sammanfattande bild av dödsriket i Nya testamentet

Platsen för dödsriket i Nya testamentet symboliseras av Gehenna som låg i Ben-Hinnomdalen utanför Jerusalem. I dalen fanns offerplatser till guden Molok eller Baal där möjligtvis barn offrades. Platsen symboliseras av den evigt brinnande elden. Det är de orättfärdiga syndarna som hamnar i Nya testamentets dödsrike och de plågas på alla upptänkliga sätt som t ex genom törst så att de gråter och skär tänder. Men framförallt är det den förtärande eviga elden som är plågan. Hela människan hamnar i dödsriket, alltså både kropp och själ. Dödsriket beskrivs också som mörkret utanför där maskarna aldrig dör och det är tydligt att det är en plats dit människan helst inte vill komma. Dödsrikets portar beskrivs också i Nya testamentet men det finns olika tolkningar på var ingången till dödsriket ligger. Tre alternativ föreslås: vid havet/vattendrag, mellan två palmer i Ben-Hinnomdalen eller i vildmarken. I Nya testamentet har domen en avgörande roll för om människan hamnar i dödsriket eller himlen. Enligt Nya testamentet är det gud (Jahve) som har makten i dödsriket och som dömer vem som hamnar där. När det gäller möjligheten att komma ifrån dödsriket när man väl har hamnat där verkar det som att det endast är förbehållet Messias.

Följande tabell visar på frekvensen av förekommande teman i samband med orden Gehenna och Hades. Tabellen är i frekvens i fallande ordning.

Särskiljande drag	Textpassager	Antal tillfällen
Gråta och skära tänder	Matt 8:12, Matt 13:42, Matt 13:50, Matt 22:13, Matt 24:51, Matt 25:30 och Luk 13:28	7
Elden och den eviga elden (kastad i dödsriket)	Matt 5:22, Matt 5:29-30, Matt 18:8-9 (vid två tillfällen), Matt 25:41, Mark 9:43-47 och Jak 3:6	7
Makten i dödsriket	Matt 10:28 ¹⁰¹ , Luk 12:5 ¹⁰² , Upp 1:18 och 6:8	4
Mörkret utanför	Matt 8:12, Matt 22:13 och Matt 25:30	3
Störtas ner i dödsriket	Matt 11:23 och Luk 10:15	2
Räddas från dödsriket	Apg 2:27 och Apg 2:31	2
Den brinnande sjön	Upp 20:14 och Upp 20:15-21:1	2
Gehennas barn	Matt 23:15 ¹⁰³	1
Att dömas till Gehenna	Matt 23:33 ¹⁰⁴	1
Maskar	Mark 9:48	1
Dödsrikets portar	Matt 16:18	1
Dödsrikets pinorum	Luk 16:23	1
Dödens hav	Upp 20:13	1

Efter denna sammanfattande bild av dödsriket i Nya testamentet, leder uppsatsen vidare till diskussionskapitlet om skillnader i beskrivningarna om dödsriket i Gamla respektive Nya testamentet.

¹⁰¹ Frångår här Bibel 2000 översättning ”helvetet” och använder istället ”dödsriket”.

¹⁰² Frångår här Bibel 2000 översättning ”helvetet” och använder istället ”dödsriket”.

¹⁰³ Frångår här Bibel 2000 översättning ”helvetet” och använder istället ”Gehenna”.

¹⁰⁴ Frångår här Bibel 2000 översättning ”helvetet” och använder istället ”Gehenna”.

5 Diskussion och slutsatser

Undersökningen av bilderna av dödsriket i Gamla respektive Nya testamentet visar att flera skillnader föreligger. En del av olikheterna kan härledas till att texterna har tillkommit i olika kontexter och under olika lång tidsperiod. Förklaringar till de olika bilderna av dödsriket kan också härledas till olika influenser från kringliggande kulturer när texterna tillkom. Nedan följer en diskussion om de viktigaste resultaten av undersökningen.

5.1 Dödsrikets placering

I jämförelsen är det tydligt att dödsriket i Gamla testamentet ligger i underjorden, djupt i jordens inre medan dödsriket i Nya testamentet ter sig mer symboliskt till Ben-Hinnomdalen. Bilden är mer komplex i Nya testamentet där Gehenna symboliserar dödsriket som en plats med den brinnande elden och maskar som äter på avfallet och aldrig dör. Utvecklingen av var dödsriket finns går att följa från den babyloniska kosmologin som anger att dödsriket ligger i väster där solen går ner. Ingångarna till dödsriket kan vara flera, antingen via vattnet (som också finns i den grekisk-romerska mytologin) eller via vildmarken och det tredje alternativet som är i Ben-Hinnomdalen mellan två specifika palmer med rök emellan.

5.2 Dödsrikets fasor

I jämförelsen mellan dödsrikets fasor i de båda testamentena är fasorna mer utbyggda i Nya testamentet. Där är det fokus på den eviga elden och att man skall gråta och skära tänder i mörkret. Bilderna i Nya testamentet om pinan i dödsriket är ofta inspirerade av hellenistisk litteratur och flera av berättelserna återfinns i olika versioner. Fasor beskrivs också i dödsriket i Gamla testamentet tex snaror och fällor samt eld och vatten. De är dock inte lika målande som i Nya testamentet.

5.3 Dödsrikets portar

Dödsrikets portar finns i båda testamentena, likaså finns portarna angivna i den grekisk-romerska mytologin samt i den babyloniska traditionen. Dödsrikets portar kan ha en mer eskatologisk tolkning i Nya testamentet än i Gamla testamentet. Portarna kan symbolisera hur

kyrkan kan stå emot det onda eller slutstriden vid domens dag. Utvecklingen av begreppet är alltså att det blivit en tydligare eskatologisk tolkning i Nya testamentet.

5.4 Bilder av vatten

I Gamla testamentet finns bilder av vatten kopplat till dödsriket, särskilt tydligt är detta i berättelsen om Jona i fiskens buk i havet. Vatten symboliserar kaosmakterna i text skapelseberättelserna och syndaflodsberättelsen. Här finns kopplingar långt tillbaka i tiden, ända till Gilgamesheposet som också har en liknande syndaflodsberättelse. I Nya testamentet har bilden av kaosvattnet utvecklats till den brinnande sjön och dödens hav. Dessa bilder kan tolkas eskatologiskt som den andra döden efter domen.

5.5 Att färdas till och från dödsriket

Gamla testamentet är på sätt och vis mer öppet för att färdas till och från dödsriket även om det inte finns någon lära om uppståndelse där. Det finns åtminstone en berättelse om en levande människa som har besökt dödsriket, nämligen Jona. I Nya testamentet är det endast Messias som tar sig till och ifrån dödsriket. I den romersk-grekiska mytologin färdas gudarna fram och tillbaka mellan dödsriket och Olympen. Det innebär att Bibeln inte har tagit så stort intryck av de berättelserna.

5.6 Människans tillstånd i dödsriket

En tydlig skillnad mellan Gamla och Nya testamentets dödsriken är synen på straffet. Gamla testamentets dödsrike talar om en tillvaro av överksamhet, vila och sömnaktigt tillstånd i dödsriket medan Nya testamentets dödsrike talar om eld och varnar för plågor som kan förväntas drabba människan i dödsriket. Ytterligare en skillnad är att människan i dödsriket i Gamla testamentet verkar bestå av enbart ande/själ medan både kropp och själ kommer till dödsriket i Nya testamentet. Dödsriket i Gamla testamentet består av skuggor medan Nya testamentets dödsrike befolkas av hela människan. I den grekisk-romerska kulturen var det också enbart skuggorna som hamnade i dödsriket. Utvecklingen med att hela människan hamnar i dödsriket uppkommer först i Nya testamentet.

5.7 Makten i dödsriket

Makten i dödsriket skiljer sig också åt i de båda testamentena. Medan öppningen är större för att det finns en annan makt än Jahve som regerar över dödsriket i Gamla testamentet så minskar den möjligheten i Nya testamentet. Utvecklingen av judendomen till att bli en tydligare monoteistisk religion innebär att texterna börjar ange Jahve som den enda guden i de profetiska texterna i Gamla testamentet medan de förexiliska texterna erkänner att andra gudar också finns.

5.8 Domen i dödsriket

Av de tolv ställen som beskriver Gehenna i Nya testamentet innefattar elva bibelställen hotet om den fruktade domen. Det är endast Jak 3:6 som inte talar om domen utan istället talar om Gehennas eld som sätter tungor i brand. Det är tydligt att Gehenna är en plats för de onda där plågor pågår.¹⁰⁵ Undersökningen har inte funnit några direkta hot om den väntande domen i dödsriket i Gamla testamentet. Detta ligger i linje med att eskatologin utvecklades mer i Nya testamentet. Bauckham¹⁰⁶ menar dock att dödsriket i Gamla testamentet beskriver en plats där man väntar på domen. Det är en plats där man hålls kvar i väntan på rättgången. Alla människor hamnar i dödsriket, både de som är skyldiga och de oskyldiga. En uppdelning i två olika kammare tillkommer dock i senare skrifter. Den mörka kammaren där de onda förvaras och de hemliga själarnas boning. Definitionen med kamrarna kan ha hämtats från Jes 26:20 där folket uppmanas att gå in i sina kammare och gömma sig en stund medan vreden drar förbi.

5.9 Utvecklingen av bilden av dödsriket

Sheol/dödsriket i Gamla testamentet var den plats i den syrisk-palestinska kontexten dit de döda kom efter livet. De döda ansågs vara inaktiva som i en slags evig sömn. De hade längre ingen möjlighet att prisa Jahve och ansågs därför som överflödiga. Det fanns dock en tro på att de döda fortfarande kunde påverka de levande. Folken använde sig av trollkarlar och siare som genom andar och demoner ansåg att de kommunicerade med de döda.¹⁰⁷ Enligt Minois¹⁰⁸

¹⁰⁵ Freedman, *Anchor Bible*, 927.

¹⁰⁶ Freedman, *Anchor Bible*, 14-15.

¹⁰⁷ Holland, *Gods in the desert*, 240-241.

¹⁰⁸ Minois, *Helvetets*, 41.

tog det lång tid innan det hebreiska folket anammade konceptet om Gehenna. I Predikaren från 200 f Kr uttrycks en skeptisk hållning som är påverkad av grekisk filosofi. Där uttrycks att döden inte är något att frukta. Vidare sägs i Jesu Syraks Vishet 41:4 att de onda straffas i livet på jorden och att människan efter döden befinner sig i ett slags intighet. Men, i takt med att judarna förföljdes, ockuperades och inte lyckades i detta livet uppstod ett behov av att gud skulle straffa de onda i döden. Hur skulle man annars förklara att judarna, som ju sa sig ha den enda allsmäktiga guden, inte fick leva i frihet och rättvisa. Apokalyptiska föreställningar uppkom därför för att förklara att vid livets slut skulle rättvisa skipas.

En annan utveckling är att den förexiliska tiden i Gamla testamentet har en kollektivistisk hållning vad gäller vedergällning. Paton¹⁰⁹ anger att synen var att den individuella synden straffades kollektivt. Hela stammen, folket eller nationen straffades om individen syndade och det straffet kom i jordelivet. Efter exilen utvecklades tankarna om det kollektiva straffet till att bli mer fokuserat på individen istället. Detta i takt med att Jahve sågs som den rättfärdiga guden som alltså inte straffade kollektivt utan individuellt.¹¹⁰ Först var tanken att Jahve utdelar straff och belöning under jordelivet. Denna syn ges bland annat av vännerna i Job när de anklagar Job för att ha syndat eftersom han drabbas av olycka. Det blir tydligt i Job att Nya tankar om att rättvisa också kan skipas i livet efter döden uppkommer. Paton¹¹¹ visar också på influenser från persisk religion där konceptet med återuppståndelsen var välutvecklat under perioden när t ex Jobs bok skrevs. Tanken om återuppståndelsen finns också i Jes 26:19:

”Dina döda skall få liv igen,
deras kroppar skall uppstå.
Vakna och jubla, ni som vilar i mullen!
Ty din dagg är en ljusets dagg,
du låter den falla över skuggornas land.”

¹⁰⁹ Lewis Bayles Paton, “The Hebrew Idea of the Future Life: V. Yahweh's Relation to the Dead in the Later Hebrew Religion”, *The Biblical World* 35 (5) University of Chicago Press: 339–52, <http://www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se/stable/3141554>, 339, accessed 2016-05-08.

¹¹⁰ Paton, “The Hebrew Idea of the Future Life: V. Yahweh's Relation to the Dead in the Later Hebrew Religion”, 342.

¹¹¹ Paton, “The Hebrew Idea of the Future Life: V. Yahweh's Relation to the Dead in the Later Hebrew Religion”, 346.

På Jesu tid fanns det tre uppfattningar om Sheol bland det judiska folket enligt historikern Flavius Josefus¹¹² som levde omkring 40-100-talet e Kr. Enligt sadducéerna fanns det inget dödsrike alls, döden innebar slutet. Enligt fariséerna överlevde själen döden och kunde antingen dömdas till evig fördömmelse och straff eller att själen föddes på nytt igen i en ny kropp. Enligt esséerna var själarna odödliga och de skulle bli mer rena genom att man i livet levde dygdigt och fromt men det fanns en värld där de onda själarna pinades efter döden.

Även om det alltså finns tolkningar av Gamla testamentet i t ex Talmud, om en uppdelning av människor i dödsriket, så står det klart att alla människor till slut hamnar i dödsriket i Gamla testamentet. Det finns heller inga tydliga tecken på att dödsriket är uppdelat i en del för rättfärdiga och en del för syndare. Det enda som kan hindra att en död människa hamnar i dödsriket är avsaknaden av en riktig begravning. Om inte kroppen begravs på rätt sätt kommer människan inte till dödsriket. Men i övrigt är dödsriket helt enkelt slutstationen för alla döda själar.¹¹³ I pseudoepigrafen Henokboken¹¹⁴ finns dock en beskrivning av fyra avdelningar i Sheol. En avdelning för orättfärdiga som har fått sitt straff i jordelivet som skall stanna där i evigheten och inte får ta del av uppståndelsen vid domens dag. En avdelning för de orättfärdiga som inte fått sitt straff i jordelivet utan istället pinas i dödsriket för evigt. En avdelning för de som levt hyfsat rättfärdigt som är fria från pinan men som får vänta på belöningen till uppståndelsen. Slutligen en avdelning för de rättfärdiga helgonen som får sin belöning direkt.

Bilden av dödsriket är mer utvecklad i Nya testamentet än i det Gamla testamentet. Enligt Scharen¹¹⁵ beror det på den intertestamentala perioden då judarna var ockuperade och de första kristna församlingarna var förföljda. Det fanns ett behov av att visa att gud/Jahve är rättvis. Eftersom rättvisa inte åstadkoms i jordelivet för judarna så utvecklades tanken på att gud skipade rättvisa i döden, där skiljdes agnarna från vetet. Den icke kanoniska litteraturen under den intertestamentala perioden som påverkade och utvecklade bilden av dödsriket är:

¹¹² Ralph Marcus, trans. *Jewish Antiquities, Book XVIII of Josephus Flavius*, (Cambridge: Harvard University Press, 1965), Ant 18.14.

¹¹³ Paton, "The Hebrew Idea", 168.

¹¹⁴ Richard Laurence, trans. *The Book of Enoch*, (Michigan: Benton Harbor, 1912), Chap XXII.

¹¹⁵ Hans Scharen, "Gehenna in the synoptics", *Bibliotheca Sacra* 149, no. 595: 324-337, ATLA Religion Database with ATLASerials, EBSCOhost, 326, accessed 2016-05-05.

Apokryferna, pseudoepigraferna, dödahavsrollarna, Flavius Josefus skrifter och Filon av Alexandrias skrifter.¹¹⁶ Den här uppsatsen har kommenterat en del av dessa texter.

Scharen har visat hur dödsriket i stora drag utvecklats på tre olika sätt:

- En plats för alla döda själar, en slags förvaring utan minnen (det traditionella Sheol)
- En plats i väntan på domen
- En plats för straff av de orättfärdiga (det nytestamentliga Gehenna)¹¹⁷

Det blir tydligt i sammanställningen av bibelställen om dödsriket i Nya testamentet under 4.8 att grunden till den kristna definitionen av dödsriket står att finna i framförallt Matteusevangeliet. De flesta texter om Gehenna och Hades finns nämligen i Matteus. Den andra boken som är viktig i sammanhanget är Uppenbarelseboken. Författaren till Matteusevangeliet har en utarbetad eskatologi som saknas i de övriga synoptiska evangelierna eller Apostlagärningarna. Inte heller Paulus texter anger någon välutvecklad eskatologi.¹¹⁸

Johannesevangeliet nämner vare sig Gehenna eller Hades men det står klart att de troende skall få evigt liv medan de som inte tror inte skall få det. Se Joh 5:28-29 och Joh 12:48 som talar om domen samt Joh 15:6 – grenarna som kastas i elden anknyter förmodligen till Gehenna.¹¹⁹

5.10 Möjliga orsaker till förändringarna av dödsrikets bild

Matteus har en tydlig dualistiskt världsbild. Författaren till Matteus menar att det finns goda änglar, som tillhör Jesus, men det finns också onda änglar, som tillhör Satan. Dualismen kommer till ett tydligt uttryck i Matt 7:13-14 där Jesus talar om de två vägarna. Det är den trånga porten, som få kommer att komma igenom och den breda porten, som många kommer

¹¹⁶ Scharen, "Gehenna in the synoptics", 326.

¹¹⁷ Scharen, "Gehenna in the synoptics", 327.

¹¹⁸ Turner, *History*, 53.

¹¹⁹ Allison C. Dale, *Resurrecting Jesus – the earliest Christian tradition and its interpreters*, (New York: T & T Clark International, 2005), 74.

att gå. Den smala, trånga porten leder till livet medan den breda porten leder till fördärvet. Det är alltså klart uttryckt att Matteus menar att det finns både ett paradiset och ett helvete.¹²⁰

Sim¹²¹ anger att det förmodligen inte var ett så stort avstånd mellan det traditionella judiska folket och kretsen kring Matteus. Därför var det extra viktigt för Matteus att definiera skillnaderna mellan grupperna. Det är en sociologisk regel att ju närmare relationerna är mellan två olika grupper desto viktigare blir det att definiera skillnaderna. Därför delar Matteus upp grupperna i rättfärdiga och orättfärdiga. Där fariséerna och de skriftlärdas ses som Gehennas barn, de orättfärdiga, och den egna gruppen tillhör de frälsta, de rättfärdiga. Det fanns också skriftlärdas i kretsen kring Matteus och Sim anger att det blev en tydlig konflikt mellan de skriftlärdas som tillhörde synagogan och de som tillhörde den nya kristna församlingen.¹²²

Enligt Sim¹²³ var kretsen kring Matteus noga med att följa den Mosaiska lagen. Matteus menade att Jesus hade kommit för att uppfylla lagen, alltså kunde man inte strunta i den. Detta innebar att Matteusgruppen menade att de kristna församlingar som inte bejakade lagen tillhörde Satan alltså den onda sidan. Det var därmed viktigt för Matteus att lagen fortfarande gällde, kanske är det därför vi i evangeliet kan läsa om dualiteten mellan det onda och det goda.

Det finns en sociologisk förklaring till att Matteus hade en utarbetad eskatologi i sitt evangelium enligt Sim¹²⁴. Som jag beskrivit ovan var gruppen runt Matteus i konflikt med de traditionella judarna som leddes av de skriftlärdas och fariséerna. Likaså var de i konflikt med de nybildade hedniska kristna som inte följde den Mosaiska lagen i lika stor utsträckning som dem. De var också hotade av andra hedningar i spåren av det judiska kriget. Matteus målade upp en bild av onda och goda där Jesus, guds son, var den som ledde de goda. De andra som inte anslöt sig till Matteusgruppens tankar definierade han som de onda som leddes av Satan.

¹²⁰ Sim, *Apocalyptic*, 83.

¹²¹ Sim, *Apocalyptic*, 187.

¹²² Sim, *Apocalyptic*, 188.

¹²³ Sim, *Apocalyptic*, 214.

¹²⁴ Sim, *Apocalyptic*, 245.

Bilden av Gehennas barn som skulle brinna i den eviga elden medan de skulle gråta och skära tänder blev en tydlig bild av vad som skulle hända med dem som inte anslöt sig till Matteus lära. Sim menar att eftersom Matteusgruppen var hotad så använde evangelisten skrämselfpropaganda för att gruppen skulle överleva.

Det är intressant att det endast är Matteusevangeliet och Uppenbarelseboken som i någon högre utsträckning talar om dödsriket i Nya testamentet. När det gäller Matteusevangeliet kan alltså en av förklaringarna till detta vara sociologisk.

5.11 Slutsatser

Bibelns olika beskrivningar av vad som händer efter döden är inte så omfattande. En av svårigheterna i jämförelserna i den här uppsatsen är att beskrivningarna av dödsriket är få i Nya testamentet och att de är koncentrerade till ett evangelium (Matteus) samt Uppenbarelseboken. Detta gör att slutsatserna som uppsatsen kommer fram till blir vaga. Några slutsatser är dock möjliga att göra. För att svara på uppsatsens två frågeställningar infogar jag följande tabell med kommentarer. Den första frågeställningen var:

- Hur beskrivs tillvaron efter döden i Gamla respektive Nya testamentet?

Dödsriket i Gamla testamentet	Dödsriket i Nya testamentet
Olikheter	
1. Ner i underjorden, avgrund, gap och djup	Mörkret utanför, dödens hav
2. Vila, överksamhet, sömntillstånd	Plågor på både kropp och själ
3. Onda och goda samlas och väntar på domen	Endast de onda d v s de dömda samlas där
4. Skuggan, endast själen	Hela människan både kropp och själ
5. Eld – nämns på fyra ställen	Elden och den eviga elden nämns sju gånger
6. Makten i dödsriket kan vara en annan gud än Jahve	Makten i dödsriket innehas av Jahve

Dödsriket i Gamla testamentet	Dödsriket i Nya testamentet
Likheter	
7. Ben-Hinnomdalen - en geografisk plats på jorden	Gehenna - en geografisk plats på jorden
8. Dödsriket har portar	Dödsriket har portar
9. Möjlighet finns att återvända/räddas från dödsriket	Möjlighet finns att återvända/räddas från dödsriket, verkar dock enbart gälla Messias
10. Dödsriket som kaosvatten (Jona i fisken)	Den brinnande sjön och dödens hav
11. Maskar	Maskar

Den andra frågeställningen löd:

- Vad säger en jämförelse av dessa beskrivningar om utvecklingen och ursprunget av synen på livet efter döden från gammaltestamentlig till nytestamentlig tid?

1. Dödsriket utvecklas till att bli en mer symbolisk och abstrakt plats i mörkret utanför istället för att vara en plats i underjorden.
2. Utvecklingen från att vara en neutral plats till en plats där människor plågas kan bero på behovet av straff efter jordelivet eftersom rättvisan inte skipas på jorden. Eftersom Jahve är en rättvis gud så skall alltså rättvisan skipas efter döden istället.
3. Utvecklingen från att alla hamnar i dödsriket till att endast de onda hamnar där kan också bero på behovet av rättvisa och att Jahve utvecklades till att bli den allsmäktige guden som skipar rättvisa efter döden. Domen är tydligt markerad i Nya testamentet medan den knappt nämns i Gamla testamentet.
4. Gamla testamentets syn att det endast är själen som kommer till dödsriket stämmer väl med tankarna i den grekisk-romerska kulturen. Vad utvecklingen i Nya testamentet, att både kropp och själ kommer till dödsriket, beror på har undersökningen inte funnit någon förklaring till.
5. Elden blir en viktigare beskrivning av dödsriket i Nya testamentet än i det Gamla. Det kan bero på utvecklingen av eskatologin.
6. Makten koncentreras till Jahve i Nya testamentet. Det beror på utvecklingen, som börjar redan i Gamla testamentet, att Jahve ses som en allsmäktig gud.

7. Geografiskt kan man hitta dödsriket som en plats på jorden i både Gamla och Nya testamentet, vilket hänger ihop med äldre offerplatser till gudar som Molok och Baal.
8. Portar till dödsriket nämns i båda testamentena och finns också i den grekisk-romerska mytologin.
9. Möjligheten att färdas till och från dödsriket är högst begränsat i båda testamentena. Den möjligheten är större i den grekisk-romerska mytologin vilket innebär att utvecklingen gått åt ett mer statiskt förhållande mellan de döda och levande.
10. Bilder av vatten i samband med dödsriket finns också i båda testamentena, likaså i tidigare mytologier, exempelvis Gilgamesheposet.
11. Maskar finns som kännetecken i dödsriket i båda testamentena.

Den här uppsatsen visar på att bilden av dödsriket i Gamla respektive Nya testamentet har förändrats. Dödsriket i Gamla testamentet definieras av att det är en plats för själarna efter döden, där de är overksamma och knappt medvetna. Alla människor hamnar i dödsriket efter döden i Gamla testamentet, ingen uppdelning i onda och goda görs. Dödsriket i Nya testamentet definieras av en mer våldsam bild. Där finns eld och plågor som gör att människorna gråter och skär tänder, de plågas till både kropp och själ. Nya testamentets dödsrike kännetecknas av onda människor som har hamnat där på grund av att de levtt ett syndigt liv på jorden och efter döden har dömts till dödsriket medan andra förlåtna (frälsta) människor hamnar i himlen. En möjlighet att undvika att hamna i dödsriket finns alltså i Nya testamentet. Denna möjlighet finns inte i Gamla testamentet som innefattar alla människor som dör och blir begravna.

En annan slutsats i undersökningen är att brytningen mellan förändringen av bilden av dödsriket inte enbart uppkommer mellan Gamla och Nya testamentet. Förändringen kan urskiljas redan i Gamla testamentet, främst mellan tiden före och efter Israels exil. Förändringen består i att Jahve tydligare anses som den enda allsmäktiga guden. Det innebär att makten i dödsriket tydligare än tidigare tilldelas Jahve.

Undersökningen har också visat att influenserna från kringliggande kulturers syn på dödsriket och kosmologin har påverkat Bibelns texter.

En annan förklaring till förändringarna av bilden av dödsriket ligger i den kontext som texterna har tillkommit. Gamla testamentets texter skrevs under en lång period (jämfört med Nya testamentets texter) och med skiftande kontext. Judarna var inte i lika hög grad hotade under den perioden som under Nya testamentets tillkomst. Hellenismen som kännetecknades av mångfald medförde i många fall att hotade mindre grupper blev ännu tydligare med sin tro som sattes i stark kontrast till andra inriktningar, såsom Sim visar i sin framställning av Matteusevangeliet som ett eskatologiskt evangelium. Kanske är det till viss del detta hot och livet under ockupation som medförde att synen på dödsriket förändrades. Det var viktigt att hålla fast vid att gud var allsmäktig och rättvis. Eftersom han inte var rättvis i jordelivet så innebar det att han behövde vara rättvis efter döden. Förändringen, för att bevisa att Jahve är rättvis, ledde från tanken om en kollektiv bestraffning i Gamla testamentet till en mer individuell syn i Nya testamentet. Synen på Jahve som en mer personlig gud i och med Jesus och den personliga frälsningen i Nya testamentet påverkade kanske också bilden. Några intressanta frågor för vidare forskning som den här studien väckt är att göra en undersökning av bilden av dödsriket i dagens kontext. Kanske med en undersökning av hur kristna och judar ser på dödsriket beroende på var de lever. Existerar det olika bilder av dödsriket beroende på om man lever som kristen i Sverige, där religionsfrihet råder, eller om man lever i Syrien under krig och hot från andra grupper?

Det har varit givande, intressant och lärorikt att bekanta sig med de olika bilderna av dödsriket i Gamla och Nya testamentet i arbetet med den här uppsatsen.

6 Bibliografi

6.1 Bibliska utgåvor

Svenska Bibelsällskapet, övers. *Bibel 2000*, Stockholm: Bokförlaget Cordia AB, 2001.

6.2 Primärkällor

Fairclough, H. Rushton and Goold, George P. trans. *Vigils' Aeneid*, Cambridge: Harvard University Press, 1999.

Lagerlöf, Erland, övers. *Homer's Iliad*, Lund: LiberLäromedel, 1980.

Lagerlöf, Erland, övers. *Homer's Odyssey*, Lund: LiberLäromedel, 1980.

Lamb, W. R. M., trans. *Plato's Gorgias*, Cambridge: Harvard University Press, 1925.

Lamb, W. R. M., trans. *Plato's Symposium*, Cambridge: Harvard University Press, 1925.

Laurence, Richard, trans. *The Book of Enoch*, Michigan: Benton Harbor, 1912.

Marcus, Ralph, trans. *Jewish Antiquities, Book XVIII of Josephus Flavius*, Cambridge: Harvard University Press, 1965.

Marcus, Ralph, trans. *Questions on Exodus of Philo*, Cambridge: Harvard University Press, 1953.

Marcus, Ralph, trans. *Questions on Genesis of Philo*, Cambridge: Harvard University Press, 1953.

Rackham, H., trans. *The Eudemian Ethics of Aristotle*, London: Harvard University Press, 1952.

Rogers, Benjamin, Brickley, trans. *Frogs of Aristophanes*. London: Heinemann, 1924.

6.3 Sekundärkällor

Argyle, A. W., *The Gospel According to Matthew*, Cambridge: Cambridge University Press, 1963.

Aune, David E., *Word Biblical Commentary – Revelation 17-22*, Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1998.

Basser, Herbert W. and Cohen, Marsha B., *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions*, Boston: The Brill Reference Library of Judaism, 2015.

- Bernstein, Alan E., *The formation of Hell – Death and Retribution in the Ancient and Early Christian Worlds*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1993.
- Boring, Eugene, M., Berger Klaus, Colpe Carsten, *Hellenistic commentary to the New Testament*, Nashville: Abingdon Press, 1995.
- Dale, Allison C., *Resurrecting Jesus – the earliest Christian tradition and its interpreters*, New York: T & T Clark International, 2005.
- Day, John, *Molech: A god of human sacrifice in the Old Testament*, Avon: University of Cambridge Faculty of Oriental Studies, 1989.
- Evans, Craig A., *Matthew - New Cambridge Bible Commentary*, New York: Cambridge University Press, 2012.
- Freedman, Noel, David, editor, *The Anchor Bible dictionary*, New York: Doubleday, 1992.
- Gerdmar, Anders och Syreeni, Kari, *Vägar till Nya Testamentet*, Lund: Studentlitteratur, 2006.
- Hayes, John H. and Holladay, Carl, R., *Biblical Exegesis – A Beginner's Handbook*, Louisville: Westminster John Knox Press, 2007.
- Holladay, William L., *Jeremiah I*, Philadelphia: Fortress Press, 1986.
- Holland Glenn S., *Gods in the desert – religions of the ancient near east*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2009.
- Lindskog, Claes, *Grekiska myter och sagor*, Stockholm: Natur och Kultur, 1988.
- Livingstone, E. A. editor, *The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church*, New York: Oxford University Press, 2013.
- Longman III, Tremper and Garland, David E., *The Expositor's Bible Commentary 7 – Jeremiah – Ezekiel*, Michigan: Zondervan, Grand Rapids, 2010.
- Lundbom, Jack R., *Jeremiah 1-20 – a new translation with introduction and commentary by Jack R. Lundbom*, New York: Doubleday, 1999.
- Luz, Ulrich, *Matthew 8-20 – The Hermeneia commentary*, Minneapolis: Fortress Press, 1989.
- Marguerat, Daniel and Bourquin, Yvan, *How to Read Bible Stories*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1998.

Metzinger, Bruce M. and Coogan, Michael D. editor, *The Oxford Guide to Ideas & Issues of the Bible*, New York: Oxford University Press, 2001.

Minois, Georges, *Helvetets historia*, Furulund: Alhambra Förlag AB, 1997.

Partridge, Eric, *A New Testament Word Book – A Glossary*, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 1940.

Sim, David C., *Apocalyptic eschatology in the gospel of Matthew*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Slotki, W. Israel, trans. *The Babylonian Talmud – Erubin*, London: The Soncino Press, 1983.

Turner, Alice K., *The History of Hell*, Orlando: Harcourt Brace & Company, 1993.

Warring, Lennart och Kantola, Taina, nytolkning, *Gilgameshepostet – Han som såg Djupet*, Uddevalla: Natur och Kultur, 2001.

6.4 Artiklar publicerade online

Bailey, Lloyd R. 1986. "Gehenna: the topography of hell". *Biblical Archaeologist* 49, no. 3: 187-191. *ATLA Religion Database with ATLASerials*, EBSCOhost, accessed 2016-05-05.

Paton, Lewis Bayles. 1910. "The Hebrew Idea of the Future Life. III. "Babylonian Influence in the Doctrine of Sheol". *The Biblical World* 35 (3). University of Chicago Press: 159–71. <http://www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se/stable/3141464>, accessed 2016-04-03.

Paton, Lewis Bayles. 1910. "The Hebrew Idea of the Future Life: IV. Yahweh's Relation to the Dead in the Earliest Hebrew Religion". *The Biblical World* 35 (4). University of Chicago Press: 246–58. <http://www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se/stable/3142048>, accessed 2016-05-08.

Paton, Lewis Bayles. 1910. "The Hebrew Idea of the Future Life: V. Yahweh's Relation to the Dead in the Later Hebrew Religion". *The Biblical World* 35 (5). University of Chicago Press: 339–52. <http://www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se/stable/3141554>, accessed 2016-05-08.

Rudman, Dominic, "The Use of Water Imagery in Descriptions of Sheol". *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*. Volume 113, Issue 2, Pages 240–244, accessed 2016-04-05, DOI: [10.1515/zatw.113.2.240](https://doi.org/10.1515/zatw.113.2.240).

Scharen, Hans. 1992. "Gehenna in the synoptics". *Bibliotheca Sacra* 149, no. 595: 324-337. *ATLA Religion Database with ATLASerials*, EBSCOhost (accessed 2016-05-05).

Scharen, Hans. 1992. "Gehenna in the synoptics". *Bibliotheca Sacra* 149, no. 596: 454-470. *ATLA Religion Database with ATLASerials*, EBSCOhost (accessed 2016-05-06).

6.5 Artiklar i tidskrifter

Woodward, Kenneth L., "Heaven: This is the Season to Search for New Meaning in Old Familiar Places", *Newsweek*, March 27, 1989.

6.6 Internetsidor

<http://biblehub.net/searchstrongs.php?q> 2016-04-01.

<http://biblehub.com/hebrew/4432.htm> 2016-04-14.